

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Multivektorová politika Ruské federace jako nástroj

vyvažování západních velmocí

Maksim Kontsur

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

**Multivektorová politika Ruské federace jako nástroj
vyvažování západních velmocí**

Maksim Kontsur

Vedoucí práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu své diplomové práce PhDr. Davidu Šancovi, Ph.D. za vstřícný přístup, rady, připomínky a čas, který mé práci věnoval.

OBSAH

1	ÚVOD	3
2	TEORIE ROVNOVÁHY MOCI	7
	2.1 Moc	7
	2.2 Rovnováha moci jako koncept.....	8
	2.3 Hans J. Morgenthau a rovnováha moci.....	12
	2.4 Stephen Walt a rovnováha moci.....	15
	2.5 John Mearsheimer a rovnováha moci.....	17
	2.6 Globální obraz rovnováhy moci v současné době.....	19
	2.7 Shrnutí a stanovení indikátorů	20
3	MULTIVEKTOROVÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA.....	21
4	VZTAHY RUSKA A SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH	23
	4.1 Rusko a Západ v čele s USA.....	23
	4.2 Ekonomika a obchod	26
	4.3 Rusko a Spojené státy: pokračující konfrontace?	31
	4.4 Koncepce ruské zahraniční politiky	36
	4.5 Shrnutí.....	39
5	VZTAHY RUSKA A EVROPSKÉ UNIE	42
	5.1 Rusko a Evropská unie: partneři nebo nepřátelé?	42
	5.2 Ekonomické vztahy Ruska a EU	50

5.3 Bezpečnostní sektor.....	52
5.4 Energetický sektor	53
5.5 Rusko a Evropská unie: Německo jako specifický partner	55
5.5.1 Vztahy v 90. letech	55
5.5.2 Schröderova éra	56
5.5.3 Nástup Angely Merkelové a současnost.....	59
5.6 Shrnutí.....	62
6 ASIJSKÝ VEKTOR RUSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY.....	64
6.1 Čína jako klíčový regionální partner	64
6.2 Postavení Ruska a Číny v rámci Šanghajske organizace pro spolupráci.....	67
6.3 Shrnutí.....	70
7 ZÁVĚR	72
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ.....	80
9 RESUMÉ	86

1 ÚVOD

Po skončení druhé světové války představovalo Rusko coby jádro Sovětského svazu jednu ze dvou světových supervelmocí. Tou druhou mocností byly Spojené státy americké. Až do rozpadu SSSR v roce 1991 můžeme mluvit o bipolárním mezinárodním systému, ve kterém každá z těchto stran se snažila rozšiřovat a udržovat sféru vlivu, což vedlo ke vzájemným konfrontacím. Do sféry vlivu supervelmocí spadala většina zbývajících zemí světa a po dekolonizaci Afriky nově vzniklé státy se staly prostředníky, díky kterým se obě supervelmoci nepouštěly do přímého konfliktu. Jedním z hlavních cílů v bipolárním systému bylo vyvažování moci. Je to patrné například v závodění ve zbrojení, nebo také při dobývání vesmíru.

S rozpadem Sovětského svazu došlo ke změně povahy mezinárodního systému. Má se za to, že Studenou válku vyhrály Spojené státy. Je to dáno především jejich převahou v ekonomické a vojensko – bezpečnostní oblasti. Zatímco Rusko zůstalo oslabené a po zániku SSSR přišlo o své postavení světové supervelmoci, Spojené státy své postavení dokázaly udržet a staly se tak jedinou světovou velmocí, která dokázala ovlivňovat procesy v mezinárodních vztazích v celosvětovém měřítku. Díky tomuto postavení Spojených států se začalo hovořit o změně mezinárodního systému z bipolárního na unipolární v čele s USA. Dnes však, zejména kvůli stoupajícímu vlivu ostatních zemí jak v ekonomické tak i v bezpečnostní oblasti, se spíše hovoří o multipolárním systému. Země, které aspirují na velmocenské postavení v rámci regionů, ve kterých se nachází, postupně akumulují potenciál k tomu, aby se mohly ucházet o velmocenské postavení v globálním měřítku. Příkladem takové země je Čína. Můžeme tak hovořit o tendenci vyvažovat postavení Spojených států coby hegemonu s cílem dosáhnout rovnováhy moci v nevyváženém multipolárním systému. Otázkou je, do jaké míry se to daří, jelikož USA zatím i nadále zůstávají světovou mocností, která je schopná určovat pravidla v mezinárodním systému.

Rusko jako poražená supervelmoc se však nehodlalo smířit se ztrátou vlivu. Již na začátku 90. let navazováním vztahů se Západem se snažilo svůj vliv

zvyšovat a do jisté míry konkurovat. Nicméně, kvůli ekonomickému propadu a vnitřním problémům, kterým země čelila a se kterými se musela vypořádat, se jí to nepodařilo. V 90. letech ekonomický a vojenský potenciál Ruské federace, tj. faktory, které jsou rozhodující pro schopnost konkurovat a vyvažovat moc, byl na velmi nízké úrovni, tudíž země nebyla schopna znovudobýt ztracené velmocenské postavení.

Zlom přichází v roce 2000 po nástupu Vladimíra Putina na post ruského prezidenta. Rusko se stále snažilo nalézt své místo v mezinárodním systému, určit priority a pokusit se o navrácení ztracených pozic. A k tomu Vladimír Putin, na rozdíl od svých předchůdců, učinil zcela zásadní a razantní kroky. Po jeho nástupu se začalo hovořit o tzv. multivektorové zahraniční politice Ruské federace, jejímž cílem je navazovat spolupráci s ostatními aktéry mezinárodního systému napříč kontinenty za současného zachování pragmatických zájmů země.

Cílem práce bude analýza ruské zahraniční politiky po nástupu Vladimíra Putina k moci, sledování její proměn, tendencí, priorit a to ve vztahu k současným západním velmocím. Z výše uvedeného je zřejmé, že za hlavní současnou světovou velmoc budu považovat Spojené státy americké, které si svou globální moc stále ještě udržují. Za další západní mocnost budu považovat Evropskou unii. Nejedná se tedy o stát, ale o integrační entitu. Nicméně Evropské společenství hraje velmi důležitou roli jak pro mezinárodní systém jako celek, tak i pro Rusko samotné, jelikož EU je jeho bezprostředním sousedem a důležitým partnerem jak v energetické, tak i v ekonomické oblasti.

Základní hypotézou práce bude předpoklad, že multivektorové pojetí ruské zahraniční politiky je nástrojem znovudobytí ztraceného velmocenského postavení a vyvažování západních velmocí. Dále se pokusím analyzovat, zda současná zahraniční politika naplňuje ruská očekávání a jakým hlavním problémům čelí Ruska federace ve vztahu k západním velmocím.

Téměř každá kapitola bude opatřena úvodem a závěrem, ve kterém se pokusím shrnout a analyzovat získané poznatky. V první části bude představena teorie rovnováhy moci. Je nutno poznamenat, že tuto teorii není jednoduché komplexně uchopit. Koncept mocenské rovnováhy během svého vývoje prošel

mnoha změnami, kdy jednotliví autoři tento koncept doplňovali, měnili či vytvářeli koncepty zcela nové, ale stále založené na teorii rovnováhy moci. Z poměrně velkého množství autorů jsem si zvolil tři, které jsou jedněmi z nevýznamnějších představitelů tohoto konceptu. Je také třeba dodat, že teoretický rámec bude ukotven v (neo)realismu, jelikož teorie rovnováhy moci sama o sobě vychází z realistického pojetí mezinárodních vztahů a chování aktérů v mezinárodním systému. V této kapitole budou vymezeny základní indikátory, které určí, jaké složky zahraniční politiky Ruské federace se budou zkoumat v dalších částech práce.

Následující kapitola krátce představí samotné paradigma ruské multivektorové zahraniční politiky. Další část práce se bude věnovat hodnocení a analýze zahraniční politiky Ruské federace vůči Spojeným státům americkým. Zkoumána bude především ekonomická a bezpečnostně strategická agenda, a také jednotlivé zahraničněpolitické koncepce Ruské federace. V závěru kapitoly se pokusím vztah obou zemí analyzovat z pohledu teorie mocenské rovnováhy. Následující kapitola bude obsahovat stejné prvky a bude sledovat podobné cíle, jako kapitola předchozí. Zde se však zaměřím na vztahy Ruské federace a Evropské unie. Zmíním zde také specifický vztah Ruska a Německa, coby nejvýznamnějšího člena EU. Další část práce se bude věnovat vztahu Ruské federace a Číny. Ačkoli práce se bude zabývat vztahy se západními mocnostmi, považuji za důležité zmínit i vztahy s Čínou, která je v rámci ruské multivektorové politiky důležitým aktérem a může představovat jednu ze strategií k vyvažování moci. V závěrečné části práce se pokusím o celkovou analýzu ruské zahraniční politiky vůči západním velmocím a o vyhodnocení základní hypotézy. Spolu s tím se pokusím odpovědět na dílčí otázky, které jsou stanoveny výše.

V práci použiji několik metodologických přístupů, z nichž klíčovým bude analýza zahraniční politiky Ruské federace ve vztahu k západním velmocím. V práci budou řešeny jak bilaterální vztahy (Rusko – USA), tak i multilaterální (vztahy s EU, členství v mezinárodních organizacích).

Co se týče zdrojů, budu se pokoušet využívat v rovné míře tištěné a elektronické zdroje. Nesmírná výhoda elektronických zdrojů spočívá v jejich relativně snadné dostupnosti a aktuálnosti, což je vhodné pro analýzu aktuálních zahraničněpolitických dokumentů, smluv apod. Tištěné zdroje naopak přinášejí širší pohled na zkoumanou problematiku, což ve velké míře napomáhá k utvoření uceleného obrazu.

2 TEORIE ROVNOVÁHY MOCI

Rovnováha moci v mezinárodních vztazích je proces rozložení světového vlivu mezi zvláštními mocenskými póly a může mít několik forem: bipolární, tripolární, multipolární atd. Hlavním cílem mocenské rovnováhy je zabránit jednomu či skupině států v získání a udržení dominantního postavení v mezinárodním systému.

Rovnováha moci je jedním z klíčových pojmů v realistické a neorealistické teorii. Autoři těchto paradigmat považují rovnováhu moci za hlavní způsob jak udržet stabilitu mezinárodního systému a zajistit mezinárodní pořádek a bezpečnost. Tak například teoretikem mezinárodních vztahů M. Kaplanem byla na základě politického realismu vytvořena typologie mezinárodních systémů, která v sobě zahrnuje šest typů. Jedním z nich je tzv. systém rovnováhy moci, který je charakterizován multipolaritou.

V této kapitole bude představen koncept rovnováhy moci a jeho klíčové aspekty. Na úvod je nutno zmínit, že samotné teoretické uchopení tohoto konceptu není jednoduché. Mocenská rovnováha totiž od svého vzniku coby teorie a nástroj mezinárodní politiky prošla určitým vývojem a měnila se postupně s ohledem na to, jakou povahu měl mezinárodní systém v té které době. Teorie byla jednotlivými autory doplňována, kritizována, ale také opovrhována. Pro stanovení určitého rámce jsem tedy zvolil klíčové autory, se kterými je teorie mocenské rovnováhy spojována nejvíce. Podíváme se na koncepce jednotlivých teoretiků a na to, v čem se liší a na čem se shodují. V závěru kapitoly budou stanoveny základní indikátory, které poslouží k další analýze.

2.1 Moc

Abychom se mohli vůbec bavit o rovnováze moci, považuji za nutné stanovit, co budu považovat za moc. Je tedy nutné si uvědomit, co se vlastně bude vyvažovat a rovnováhy čeho se budeme snažit docílit.

Z hlediska realismu, v rámci kterého se budu pohybovat, je pojem moc zcela zásadní. Nicméně i mezi realisty není zcela jasná shoda na tom, jak pojem

moc definovat. Někteří realisté chápou moc jako součet vojenských, ekonomických, technologických, diplomatických a dalších schopností, umožňujících likvidaci jiného státu. Jiní nevidí moc jako nějaké absolutní hodnoty, stanovené pro každý stát, ale spíše jako schopnosti ve vztahu k možnostem ostatních států. Obě tyto definice představují statický pohled na moc. Moc je atributem státu a je souhrnem jeho schopností ve vztahu k jiným státům. Alternativní dynamická definice se zaměřuje na interakci států. Vliv státu není determinován pouze jeho schopnostmi, ale také (1) jeho ochotou využít tyto schopnosti a (2) kontrolou či ovlivňováním prostřednictvím jiných států. Míru moci státu lze tedy určit pozorováním vzájemné interakce mezi státy. Relativní moc státu lze pak zcela jasně určit sledováním výsledků jejích interakcí. Různorodé pohledy na moc lze do určité míry sjednotit do jednotné definice, spojující základní společné znaky těchto pohledů:

- moc je schopnost jedince, skupiny nebo národa ovlivnit chování druhých v souladu s vlastními cíli
- moc je schopnost jedince ovlivňovat a řídit myšlenky a činy jiného jedince
- moc je schopnost zvítězit v konfliktu a překonávat překážky (Viotti, 1999: 64–65).

Ve své práci budu pojem moc považovat za průsečík uvedených pohledů. Rovnováhu moci budu tedy považovat za rovnováhu schopností jednotlivých států v mezinárodním systému všemi dostupnými prostředky zabránit jinému státu či skupině států v ovlivňování jejích chování. V rámci schopností se soustředím především na schopnosti vojenské (bezpečnostní) a ekonomické.

2.2 Rovnováha moci jako koncept

Pojem rovnováha moci je jedním z nejstarších a základních pojmů na poli mezinárodních vztahů. Teoretici definovali tento pojem odlišně ve snaze poukázat na jeho význam a relevanci v mezinárodní politice. Například D. Hume prohlásil rovnováhu moci za vědecké právo vzhledem k její velkému významu v mezinárodní politice. G. Snyder považoval rovnováhu moci za základní teoretický koncept v mezinárodních vztazích. H. Morgenthau označil mocenskou rovnováhu za „právo železné politiky“ a H. Kissinger považuje tento koncept

spíše za umění, než za vědu. Význam rovnováhy moci nelze v současné době ignorovat, i když ve větší míře se tento trend projevoval v historické době. Moc je mezi státy v mezinárodním systému rozložena nerovnoměrně. Proto jsou některé státy silné a jiné jsou poměrně slabé, přičemž neexistují nástroje, které by definitivně a přesně určovaly sílu státu. Jeho „výkon“ se proto měří v relativních číslech. Zejména malé a slabší státy často nemohou zajistit svou bezpečnost na vlastní pěst. Proto jsou odkázány na závislost na jiných státech, aby si tím zajistily větší míru bezpečnosti. Menší stát prostřednictvím uzavírání spojenečství s ostatními silnějšími (a přátelskými) státy se pokouší dosáhnout rovnováhy sil proti silnému protivníkovi nebo státu, jež jej nějakým způsobem ohrožuje (Amin, 2011: 6–7).

Koncept rovnováhy moci historici tradičně zasazují do období válek mezi italskými městskými státy v 15. století. Dlouhé období francouzsko–španělského soupeření mezi 16. a 18. stoletím, kdy se moc pravidelně pohybovala mezi těmito státy, povzbudilo vývoj myšlenky mechanické rovnováhy moci. Nicméně v době osvícenství tato myšlenka zažila porážku. Jestliže vědecká revoluce zpochybnila pojem statické a stabilní „přírody“, pak dělení Polska mezi Ruskem, Rakouskem a Pruskem v pozdním 18. století zpochybnilo legitimitu celého systému. Tento systém totiž sloužil jako ochrana nezávislosti členů, kdežto nyní byl člen „obětován“. Napoleonova desetiletí dobývání na počátku 19. století potvrdila krizi mocenské rovnováhy díky jeho snahám vytvořit z kontinentální Evropy francouzskou koloniální říši (Rohde: 2).

Státníci, kteří porazili Napoleona, si uvědomovali, že pokud chtějí opravdu vyhrát válku proti němu, pak musí vytvořit a udržovat poválečnou rovnováhu moci. Toto bylo provedeno na Vídeňském kongresu v letech 1814–1815, kdy se rakouský kancléř, kníže Metternich a britský ministr zahraničí Lord Castlereagh pokusili vytvořit rovnováhu sil, která by udržela Francii a zabránila ruskému caru Alexandrovi v tom, aby měl příliš velký vliv na dění v Evropě. Toto záměrné vytvoření mocenské rovnováhy místo toho, aby byla Francie potrestána, přivedlo k tomu, že tento stav vydržel mnohem déle, než kdokoli mohl předpokládat. Hans Morgenthau a Hedley Bull, stejně jako Henry Kissinger, poukazují na to, že tento systém mocenské rovnováhy byl založený na

normativní struktúre. Nejednalo se tak o nepřátelský systém, ale o kooperativní vyvažování moci (Rohde: 2).

Nicméně, trvalý mocenský růst dvou členů systému způsobil potíže. Požadavek národní autonomie ze strany Německa a Itálie byl v rozporu s politikou sebeovládání. Napoleon III. se domníval, že se mu podaří spojit neslučitelné prvky kontrolou německého a italského nacionalismu a současným rozdělováním Evropy v souladu s francouzskými zájmy. Byla to však pouze iluze. Bismarckovo Německo porazilo Dánsko, Rakousko a Francii, a nově definovalo evropský systém mocenské rovnováhy. Rostoucí síla Německa na počátku 20. století donutila Anglii zapomenout na rivalitu s Francií a Ruskem, což s sebou přineslo vznik antagonistické rovnováhy moci. Trojdohoda se postavila proti německo–rakouské koalici. První světová válka byla jakousi preventivní válkou, která měla obnovit systém rovnováhy moci, který všichni hlavní hráči považovali za ohrožený. Výsledkem byl vznik „kultu útoku“, který vedl k nevratným mobilizačním procesům v ruské a německé armádě. Vidíme, že čistě materialistické vnímání mocenské rovnováhy nedává smysl. Musíme začlenit „sociální“ nebo „interakční“ proměnnou, abychom mohli pochopit transformaci systému rovnováhy moci (Rohde: 2–3).

Státy ve své podstatě nejsou stagnujícími aktéry, ale neustále vyvíjí dynamiku, aby dosáhly bezpečnostních cílů i v době míru. Příchod jaderných zbraní kardinálně změnil bezpečnostní dimenzi. Druhá světová válka a zničení Hirošimy a Nagasaki změnily bezpečnostní parametry. Země se silnou armádou, letectvem a námořnictvem byla neúspěšná, pokud čelila státu, vyzbrojenému jadernými zbraněmi. Byl to například případ Japonska a Spojených států amerických. Každý stát na planetě si uvědomil, že pro zajištění vlastní bezpečnosti je nutné disponovat jadernými zbraněmi, které odradí nepřátelé a dovolí úspěšně chránit a prosazovat národní zájmy. Po zničení japonských měst vypukly nekonečné boje o získání takovýchto schopností. Takové vnímání bezpečnosti odstartovalo závody ve zbrojení mezi znepřátelenými stranami na jedné straně a snahy o tajné získání jaderných zbraní na straně druhé (Amin, 2011: 15).

V ideálním případě koncept rovnováhy moci zajistí, že moc je rozložena takovým způsobem, že v mezinárodním systému není žádný stát nebo subjekt, který by byl schopen ovládnout zbývající státy nebo subjekty. Objektivní charakteristiky jako relativní vojenská síla a ekonomické zdroje určují distribuci moci a proto hrají ústřední roli při určování toho, kdo obsazuje velmocenskou pozici. Hlavní mocnosti udržují strategii balancování jako nejvyšší prioritu v oblasti bezpečnosti, protože úspěšná vyrovnávací strategie zajišťuje mír a je předpokladem k zachování státního systému (Odgaard, 2007: 25).

Studená válka představuje ideální příklad rovnováhy moci mezi Spojenými státy americkými a Sovětským svazem. Obě země vyvinuly zbraně hromadného ničení a prostřednictvím spojenectví s ostatními státy rozšířily svůj vliv po celém světě. Spojené státy vytvořily NATO a Sovětský svaz Varšavský pakt. Byl zde stav kvazi balancování, který bránil oběma velmocím v zapojení se do jakéhokoli přímého střetnutí, které by mohlo přerůst v nukleární katastrofu. Teoretici určili rovnováhu mezi mocnostmi jako hlavní důvod deeskalace.

Státy vytvořily více strategií k tomu, aby posílily svou moc ve srovnání s jinými konkurenčními aktéry. Studie v oblasti mezinárodních vztahů se liší v otázce, co je důvodem toho, že se státy nemohou spoléhat na ty ostatní nebo musí být na ostatních trvalé závislé, aby zajistily své národní zájmy. Nejspolehlivější strategií vyrovnání před jakoukoli hrozbou je tzv. vnitřní vyvažování (*internal balancing*). Důvodem je to, že každý stát sleduje své vlastní zájmy a může obětovat zájmy druhých bez ohledu na to, zda jsou to přátelé či nepřátelé. Zde by se dalo použít slavné přísloví, které zdůrazňuje různorodost studií mezinárodních vztahů: „*V mezinárodní politice není žádný trvalý přítel nebo nepřítel, ale trvalé zájmy. Dnešní přítel může být zítra nepřítelem a nepřítel může být zítra přítelem* (Amin, 2011: 7–8).“

Koncept rovnováhy moci byl vždy sporný a otevřený různým výkladům. Základní definice však předpokládá, že národní stát zajistí, aby žádný jiný stát nebyl v takové pozici, aby mohl určovat osud druhých. Toto zůstává základním principem řádu v mezinárodní společnosti. Tento princip je však třeba upravit tak, aby zohledňoval různé koncepty moci v období po Studené válce.

Ekonomické a jiné „měkké“ (*soft*) zdroje moci se staly v mezinárodních vztazích důležitými a moc sama o sobě je stále víc rozptýlená v důsledku rychlé globalizace ekonomiky a technologií. Moc však není založena pouze na ekonomické síle. V mezinárodní politice bohatství není primárním cílem, státy jsou i nadále ochotny zaplatit vysokou cenu, aby udržely svou nezávislost, bezpečnost a mohly šířit své hodnoty. Po skončení Studené války je v mezinárodních vztazích stále přítomná vojensko–bezpečnostní dimenze, která bude vkládána do mocenské rovnováhy do té doby, než budou světové problémy řešeny vzájemnou shodou pomoci nějaké formy multilateralismu (Dibb, 1995: 6).

Rovnováha moci zahrnuje systém pravidel, která omezují jak schopnost státu ovládnout jiný stát či státy, tak i rozsah konfliktu. Její cílem není mír jako takový, ale spíše stabilita a umírněnost. Po skončení bipolárního konfliktu jsou nároky nejambicióznějšího (nebo agresivního) člena mezinárodního společenství udržovány pod kontrolou díky společnému úsilí ostatních členů. S koncem ideologických omezení Studené války mohou jednotlivé státy volně určovat svou zahraniční a bezpečnostní politiku na základě svých vlastních národních zájmů. Například v Asii vznik mezinárodního systému s pěti velmocemi a některými dalšími středními mocnostmi bude vyžadovat sladění a vyvážení konkurenčních národních zájmů, aby byl regionální řád zachován (Dibb, 1995: 6–7).

2.3 Hans J. Morgenthau a rovnováha moci

Realisté vycházejí z toho, že mezinárodní politika nebo chování států vůči sobě je založeno na neustálém boji o moc: "*Dokud pojem svépomoc (self-help) přetrvává, je cílem národa udržení si mocenského postavení a toto je rozhodující pro všechny další úvahy*" (Waltz, 1959: 160). V tomto smyslu je mezinárodní politika v podstatě mocenskou politikou. Rovnováha moci je proto klíčovým prvkem při pohledu realisty na mezinárodní vztahy. Nyní se podíváme na to, jak vysvětluje rovnováhu moci H. Morgenthau.

Podle Morgenthaua rovnováha moci může být chápána buď jako situace nebo jako zásada. Jako situace může rovnováha moci být v rovnováze – ekvilibriu, nebo v nerovnováze – disekvilibriu. Rovnováha moci v ekvilibriu se vztahuje k podmínkám, kdy moc jednoho státu nebo několika států je doslova

„vyvážená“ odpovídající mocí jiného státu nebo skupiny států, jako například během Studené války mezi Spojenými státy a Sovětským svazem, nebo mezi NATO a Varšavskou smlouvou. Rovnováha moci v disekvilibriu popisuje stav, ve kterém rozdělení moci mezi bojujícími státy není vyvážená. Takový stav jasně upřednostňuje vedoucího hegemonu a může vést k zneužívání moci ze strany nejsilnějšího státu, který neutralizuje jiné státy a může sám sebe považovat za rozhodujícího aktéra (Claude, 1962: 13–15). Toto může být například případ Spojených států po rozpadu Sovětského svazu.

Rovnováha moci jako zásada často odkazuje na skutečné úsilí na podporu zachování rovnováhy. Taková snaha dosáhnout rovnováhy může být velmi snadno nalezena v systému, který uznává, že nevyvážená moc je nebezpečná. Na druhou stranu, vyvažování coby strategie může také podporovat nerovnováhu (Claude, 1962: 17–18).

Morgenthau tvrdí, že rovnováha moci a politiky, zaměřené na zachování mezinárodního rozložení moci, jsou nejen nevyhnutelné, ale jsou nezbytným stabilizačním faktorem ve společnosti suverénních národů. Nestabilita mezinárodní rovnováhy moci není způsobena nedokonalostí tohoto principu, ale konkrétními podmínkami, ve kterých tento princip ve společnosti suverénních národů funguje (Morgenthau, 1985: 187).

Morgenthau dále tvrdí, že proces vyvažování může probíhat buď prostřednictvím snižování hmotnosti těžší misky vah, nebo zvyšování hmotnosti té lehčí. V tomto případě vyvažování musí znamenat politiku zaměřenou na změnu nebo zachování statusu quo. Autor nabízí čtyři způsoby, jakými může být vyvažování prováděno. Prvním způsobem je oslabení nepřátelského státu tím, že jej rozdělíme nebo zachováme rozděleným. Například Sovětský svaz byl od roku 1920 kategoricky proti veškerým plánům na sjednocení západní Evropy.

Druhým způsobem jak změnit, zachovat nebo obnovit rovnováhu je teritoriální kompenzace. Během pozdního 19. století a počátkem 20. století princip kompenzace byl záměrně použit k rozdělení koloniálních území a vymezení koloniální nebo semi–koloniální sféry vlivu. Ačkoli tento zvláštní princip zachování rovnováhy (a dominance ve světě) mezi evropskými

mocnostmi zpočátku fungoval, brzy vedl k první světové válce, protože došlo k zásadnímu střetu zájmů mezi evropskými státy. Dalo by se dokonce tvrdit, že podobný pokus znovu zavést rovnováhu po první světové válce ve skutečnosti vedl k druhé světové válce (Morgenthau, 1985: 198–199).

Třetím způsobem manipulace s rovnováhou jsou závody ve zbrojení nebo odzbrojení. Morgenthau však tvrdí, že závodění ve zbrojení je nestabilní, jelikož neustálé vojenské přípravy ve stále větší míře zatěžují státní rozpočet a prohlubují obavy, podezření a nejistoty. Kdežto odzbrojení může přispět k znovuustavení rovnováhy, nebo dokonce vytvořit trvalý mír. Ačkoli odzbrojení může snížit vojenské konfrontace, Morgenthau tvrdí, že je obtížné kontrolovat odzbrojení mezi soupeřícími národy (Morgenthau, 1985: 200–201).

Historicky nejvýznamnějšími politikami zaměřenými na změnu, zachování nebo znovuoobnovení mocenské rovnováhy jsou aliance. Například národy A a B, které si navzájem konkurují, udržují a zlepšují svá relativní mocenská postavení, mohou přidávat ke své vlastní moci moc jiných národů, nebo mohou oslabovat moc jiných národů, které jsou na straně protivníka (Morgenthau, 1985: 201).

I když spojenecké síly během druhé světové války pomohly eliminovat hrozbu ovládnutí světa mocnostmi Osy, mnoho realistů nedoporučuje vytváření trvalých aliancí, jelikož aliance také mohou destabilizovat klidnou situaci alespoň pěti způsoby:

- 1) Aliance by umožnily agresivním státům kombinovat vojenské schopnosti k agresi.
- 2) Aliance ohrožují nepřátele a provokují k vytvoření proti–aliance.
- 3) Alianční formace mohou zapojit jinak neutrální strany do protichůdných koalic.
- 4) Jakmile státy spojují své síly, musí kontrolovat chování svých vlastních spojenců, aby nedošlo k přílišné agresi proti nepřítelům, která by ohrozila bezpečnost ostatních členů aliance.
- 5) Vždy zde existuje možnost, že dnešní spojenec se může zítra stát nepřítelem (Toledo: 61).

Jak se zdá, rovnováha moci nebo politika států, vedoucí k zachování, změně nebo obnovení požadovaného stavu, je velmi nestabilní proces vzhledem k tomu, že se státy často uchýlí k válce. Například někteří realisté tvrdí, že multipolární systém je složitý a nestabilní, a vidí bipolární systém jako jednodušší a předvídatelnější. V takovém systému se dá snáze vyhnout přímým konfliktům mezi velmocemi. Přestože politika vyvažování moci se zdá být nestabilní, můžeme také tvrdit, že suverenita státu je důležitá a rovnováha moci by mohla být použita k udržení pluralitního mezinárodního systému, a to i za cenu války (Claude, 1962: 52).

Morgenthau s tímto názorem souhlasí, ale zároveň popírá, že rovnováha moci je jediným základem pro zajištění svrchovanosti států. Říká, že malé národy mohly být vždy vděčné za svou nezávislost rovnováze moci, převaze jedné ochranné mocnosti, nebo jednoduše tomu, že nebyly pro mocnosti zajímavé. To naznačuje, že zachování slabých států závisí na ekvilibriu nebo na chybějícím ekvilibriu (Claude, 1962: 67–68).

2.4 Stephen Walt a rovnováha moci

Teorie rovnováhy moci je teorií systémové úrovně. V rámci systému, mocenské změny ve prospěch jednoho státu nebo aliance zákonitě vyvolají vyvažování těchto změn ze strany ostatních států. Určujícím faktorem je zde relativní moc a její poměr mezi jednotlivými velmocemi (Wohlforth, 2007: 18). Tento přístup je však mnoha teoretiky kritizován. Například Inis Claude říká, že teoretici rovnováhy moci mají tendenci formulovat pravidla rovnováhy moci a očekávají od účastníků, že tato pravidla budou dodržovat. Díky tomu se systém rovnováhy moci jeví více systematický, než ve skutečnosti je. Teoretici často opomíjejí fakt, že jeho základní charakteristikou je možnost volby a manévrování, kterou státy ve velké míře využívají. Aktéři, kteří jsou zapojeni do systému mocenské rovnováhy, nepovažují vždy ostatní aktéry za potenciaální nepřátele. Není také vždy samozřejmostí, že nejmocnější stát představuje největší hrozbu a ne vždy jsou slabší aktéři automaticky podporováni silnějšími aktéry. Teoretici tak vytvářejí neměnné vzorce z procesů, které jsou ve skutečnosti proměnlivé (Claude, 1989: 81).

V 80. letech minulého století se touto problematikou zabýval také Stephen Walt, který pozměnil systémovou teorii rovnováhy moci. Zahrnul do ní i jiné klíčové proměnné, které ale jsou z o jeden stupeň nižší analytické roviny, než je systémová úroveň. Takto modifikovaný koncept dostal název teorie rovnováhy hrozby. Klíčovou hypotézou jeho teorie je, že státy se spojí do větších aliančních celků za účelem, aby odporovaly tomu, kdo představuje hrozbu, tj. budou se snažit vyvažovat spíše hrozbu, než moc jako takovou. Pokud budeme preferovat hrozby před moci, získáme komplexnější obraz faktorů, které budou brát aktéři v úvahu při volbě aliancí. Nemůžeme však a priori určit, které zdroje hrozby budou v konkrétním případě důležitější, můžeme však tvrdit, že s největší pravděpodobností všechny hrozby budou hrát určitou roli. Čím větší bude hrozba, tím větší bude pravděpodobnost, že slabší státy se budou snažit o zapojení do aliancí (Walt, 1987: 26–32).

Tímto však Walt teorii moci nezavrhuje. Celková moc zůstává jedním ze čtyř důležitých faktorů, které určují úroveň hrozby, kterou stát představuje vůči jiným státům. Podle Walta moc státu může jiný stát ohrožovat, ale i být užitečná. Stát, který disponuje velkou mocí, může potrestat svoje nepřátele, nebo také odměnit přátele. Dalším faktorem je geografická blízkost. Sousední nebo blízké státy mají lepší schopnost použít sílu a tato schopnost se s rostoucí vzdáleností zmenšuje, což znamená, že státy si s větší pravděpodobností vyberou spojence v reakci na geograficky bližší mocnosti, než na ty vzdálenější. Dalším zásadním faktorem pro určení hrozby je ofenzivní moc. Stát, který disponuje rozsáhlými útočnými schopnostmi, zajisté představuje větší hrozbu než stát, který takové schopnosti nemá. Posledním faktorem je agresivita státu, která i přes menší schopnosti státu může podniknout vyvažování ze strany ohrožených zemí (Walt, 1987: 22–26).

Oproti teorii rovnováhy moci má teorie rovnováhy hrozby několik výhod. Má ambici vysvětlovat případy, kdy nedochází pouze k zapojení se do vyvažování nejmocnějšího státu, ale kdy se některé státy rozhodnou připojit k zemi, která je považována za největší hrozbu. Tento způsob Walt nazývá *bandwagoning*. Takové chování státu vysvětluje dvěma způsoby: buď stát podnikne takové kroky ve snaze vyhnout se agresivním projevům státu, který je

hrozbou, nebo proto, že se chce podílet na kořisti (v případě války). Walt říká, že k bandwagoningu dochází jen velmi zřídka, za zvláštních okolností a využívají jej především slabší státy. Většinou se tedy používá vyvažování hrozby (Walt, 1987: 172–178). Teorie rovnováhy hrozby dokáže lépe vysvětlit volbu spojenců. Pokud je moc kandidátů na přibližně stejné úrovni, pak si stát zvolí stranu, kterou považuje za méně nebezpečnou (Walt, 1987: 264).

Další výhodou je to, že není nutné měřit a porovnávat moc, kterou nelze přesně změřit kvůli nejasnosti, které zdroje moci je sem potřeba zahrnout (velikost populace nebo armády, kvalita výzbroje apod.), za což bývá teorie rovnováhy moci kritizována. Teorie rovnováhy hrozby však nepotřebuje určovat největší moc v systému, jelikož operuje pouze s hrozbami. Proto pro vyhodnocení mocenských poměrů postačuje přibližná analýza (Paul, 2004: 9).

2.5 John Mearsheimer a rovnováha moci

John Mearsheimer je představitelem tzv. ofenzivního realismu a své pohledy představil v díle *The Tragedy of Great Power Politics* (2001), v němž se také zabývá mocenskou rovnováhou v současném mezinárodním systému. Nabízí zde nové pohledy na teorii rovnováhy moci, geografii a debatuje o roli pozemní síly oproti vzdušným a námořním silám.

Mearsheimer přichází s tvrzením, že velké mocnosti se snaží maximalizovat jejich relativní moc. Je to nekonečný boj o moc, jehož hnací silou není lidská přirozenost, ale hledání bezpečnosti pod tlakem anarchické struktury mezinárodního systému. Podle defenzivních realistů mezinárodní struktura poskytuje státům malou motivaci k tomu, aby usilovaly o zvýšení moci. Místo toho je tlačí k zachování stávající rovnováhy moci. Zachování energie na úkor její zvyšování je hlavním cílem států. Ofenzivní realisté se domnívají, že mocnosti se statutem quo se ve světové politice vyskytují vzácně. Mezinárodní systém totiž pro státy vytváří silné pobídky k tomu, aby uvažovaly o možnosti získat moc na úkor konkurentů a využily situací, kdy přínosy převažují nad náklady. Hlavním cílem státu je být hegemonelem v systému (Mearsheimer, 2001: 21).

Podle Mearsheimera státy nejsou v ofenzívě po celou dobu. Občas se potýkají s tím, že se musí postavit soupeři, který se snaží získat moc na jejich úkor. V takovém případě mají na výběr mezi dvěma strategiemi: vyvažování a *buckpassing*. Vyvažováním se rozumí takové jednání, které zachová stávající rozložení moci (např. podpora státu, který je napadán revizionistickým státem). *Buckpassing*¹ je strategie držet se zpátky a nic nepodnikat, ve snaze přenést zátěž odporu na spojence nebo nějaký jiný stát. Mearsheimer tvrdí, že taková strategie se projeví na struktuře systému. Existují tři možné struktury systému: bipolární, vyvážená multipolární a nevyvážená multipolární. V bipolárním systému není *buckpassing* možný. *Buckpassing* je nejvíce atraktivní ve vyváženém multipolárním systému, protože při zhruba stejných schopnostech může každá velmoc samostatně zadržet agresora, a je proto schopna *buckpassing* tolerovat. V nevyváženém systému, kdy jeden stát je výrazně silnější než jeho sousedé (potenciální hegemón), jsou tito sousedé příliš slabé na to, aby mohli *buckpassing* akceptovat, tudíž každý z nich bude mít společný zájem na vyvažování silného státu. Nicméně, k *buckpassingu* dochází i v nevyváženém systému (Mearsheimer, 2001: 160).

Stručně řečeno, v nevyváženém multipolárním systému, kdy bezprostřední protagonisté jsou sousedé na souši, bude dáována přednost vyvažování. *Buckpassing* bude strategií ve vyváženém systému, zvláště když obránce je buď ostrovní stát, nebo se nachází v určité vzdálenosti od vyzyvatele. Tato subteorie ofenzivního realismu je inovativní a zajímavá v několika ohledech. Zaprvé, navrhuje dva různě strukturované multipolární systémy, zatímco defenzivní realismus bere v úvahu pouze jeden – implicitní systém vyrovnaných mocí. Mearsheimerova nevyvážená multipolarita by mohla být považována za model současné „unipolarity“, ačkoli on sám ji tak neinterpretuje. Zadruhé, jeho zdůrazňování zeměpisných faktorů je vítaným zlepšením oproti jiným analýzám, které příliš často ignorují význam geografie. Zatřetí, Mearsheimer dává malou

¹Pojem souvisí s kritikou výhodnosti aliancí v multipolárním světě, kdy typické chování státu zahrnuje také tzv. *chaingang* a *buckpassing*. *Chaingang* vyjadřuje skutečnost, že se státy mohou v alianci zavázat k bezpodmínečné podpoře jiného, agresivního státu, který je následně může zatáhnout do válečného konfliktu. *Buckpassing* je pak opačnou strategií, avšak její konečný efekt je stejně zničující. Stát, který by se měl postavit agresorovi usilujícímu o dominanci, doufá, že potřebné vyvažování vyřeší ostatní státy a že on sám se nebude muset k ničemu zavázat (Kratochvíl, 2002: 33).

empirickou podporu bandwagoningu, který někteří teoretici považují za opak vyvažování. Velmoci, na rozdíl od menších států, které nemají jinou možnost, používají bandwagoning jen zřídka. Mearsheimer toto zdůvodňuje tím, že bandwagoning má za následek přesun distribuce moci ve prospěch silnějšího spojení. Bandwagoning také připouští, že impozantní nový partner získá nepřiměřený podíl na zisku, který společně vytěží (Mearsheimer, 2001: 162–163).

2.6 Globální obraz rovnováhy moci v současné době

Teorie rovnováhy moci mohou být použity k vybudování konzistentního a zjednodušeného obrazu globální politiky. V návaznosti na analýzu světových politických struktur Hanse Morgenthaua můžeme rozpoznat trojúhelníkovou strukturu, ve které jsou Spojené státy centrem mezinárodního systému. To je jediný stát v systému, který dokáže distribuovat svou moc v celosvětovém měřítku. Před 11. září 2001 Wohlforth definoval Spojené státy jako mocnost se *statu quo*, která ovládá téměř všechny relevantní problémové oblasti zahraniční politiky. A ve střednědobém horizontu by se neměli objevit žádní vážní vyzyvatelé, protože struktura systému v čele s USA posiluje sama sebe: zatímco Spojené státy dominují ve svém vlastním regionu (západní polokoule), všechny potenciální regionální hegemony nemají perspektivu stát se hegemony ve svých regionech. To znamená, že moc těchto potenciálních konkurentů je vázána na daný region a veškerá jejich energie je směřována k zajištění mocenské rovnováhy v jeho rámci.

Podle Mearsheimera se Spojené státy chovají jako „pobřežní“ balancér, který do mezinárodní oblasti nezasahuje trvale, ale pouze selektivně. Trvalý zásah by mohl skutečně oslabit sílu hegemonu. To je přesně to, co se dělo během intervence Spojených států v Iráku. USA nedisponují dostatkem pozemních vojsk k tomu, aby dobyly svět. Mohou sice vetovat nepřátelské akce pomocí řízených střel, ale nejsou schopny změnit vůli cizích národů (Rohde: 4).

Oficiální státní dokumenty, jako národní bezpečnostní doktríny a strategické modré knihy, jsou jedním ze zdrojů, pomocí kterých se dozvídáme o záměrech hráčů v mezinárodním systému. Nicméně, tyto oficiální dokumenty

jsou často ideologicky zkreslené a nemohou proto být jediným zdrojem (Rohde: 4).

2.7 Shrnutí a stanovení indikátorů

Cílem této kapitoly bylo přiblížit a teoreticky uchopit koncept mocenské rovnováhy. Je zřejmé, že teorie rovnováhy moci je pro (neo)realisty zcela zásadní. Nicméně pojetí tohoto konceptu jednotlivými teoretiky je velice různorodé.

Navzdory neshodám mezi autory je třeba zdůraznit jednotlivé prvky, na kterých se autoři shodují, a najdeme zde společné rysy všech konceptů mocenské rovnováhy. Z výše uvedeného vyplývá, že rovnováha moci zahrnuje systém pravidel, který omezuje jak schopnost státu ovládnout jiný stát, tak i rozsah konfliktu. Jejím cílem není mír jako takový, ale spíše stabilita. Dále se autoři shodnou na strategiích, které se k vyvažování moci používají (mimo bandwagoning). Jedná se především o vytváření aliancí ve snaze vyvážit moc hegemonu nebo jiné aliance.

Pro potřeby této práce a pro stanovení indikátorů, s jejichž pomocí bude politika Ruské federace v další části práce analyzována, je důležité, že při současné podobě mezinárodního systému nelze mocenskou rovnováhu vnímat pouze materialisticky. Nicméně, vojenský a ekonomický potenciál i nadále zůstávají klíčovými indikátory, na základě kterých lze určit mocenský potenciál státu a tudíž i jeho potenciál k vyvažování jiné mocnosti či hrozby.

V současné době jsou v centru mezinárodního systému Spojené státy, které dokáží distribuovat svou moc po celém světě. Je to dáno především jejich ekonomickým a vojensko–bezpečnostním potenciálem, kterému ostatní mocnosti zatím nedokážou plně konkurovat. Z toho plyne, že pro analýzu toho, zda se Rusko snaží západní mocnosti vyvažovat, je třeba se zaměřit především na materiální schopnosti a ekonomický potenciál země. Tyto prvky v kombinaci s celkovou tendencí v zahraničněpolitickém chování Ruska by měly pomoci blíže určit, zda se Ruska federace o mocenské vyvažování pokouší či nikoli.

3 MULTIVEKTOROVÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA

Multivektorová zahraniční politika je založena na jasném uvědomování si potenciálu Ruské federace, její zodpovědnosti a připravenosti k vzájemně prospěšné spolupráci s těmi, kteří o tuto spolupráci mají zájem. Zajištění příznivých podmínek pro rozvoj země je základní prioritou ruské zahraniční politiky. Externí aktivity jsou úzce spojeny s potřebou komplexní modernizace společnosti a mají směřovat k inovaci ekonomiky. Cílem je zajištění bezpečných vojenských a politických podmínek, stabilních hranic a účinné řešení konfliktů. Dále je to nutnost uplatnění účinnějších mechanismů na ochranu práv ruských podniků na světových trzích. Modernizace také znamená robustnější humanitární dimenzi ruské zahraniční politiky.²

Při analýze jednotlivých koncepcí ruské zahraniční politiky z roku 2000 a 2008 zjistíme, že o multivektorovém konceptu se v dokumentu z roku 2000 nezmiňuje. Nicméně, ekonomický potenciál nově vznikajících globálních mocností se postupně transformuje i do politického vlivu. Tento proces vede ke vzniku polycentrického světa. Multipolarita a nové ruské možnosti vedly Ruskou federaci k tomu, aby rozšířila portfolio států, se kterými chce spolupracovat. Nově jsou přímo vyjmenovány některé státy Evropské unie, Blízkého východu, Latinské Ameriky a Jihovýchodní Asie. Dále se zde zmiňuje o pozorovatelském statusu Ruska v Lize arabských států. O Číně a Indii se nově hovoří jako o strategických partnerech. Co se týče Spojených států, tak v Koncepci ruské zahraniční politiky z roku 2000 je rusko–americká spolupráce považována za základní předpoklad k dosažení globální stability a zlepšení mezinárodní situace. Rusko zde také zdůrazňuje důležitost spolupráce v rámci skupiny G8 a s jednotlivými členy tohoto fóra.³

V zahraničněpolitické koncepci z roku 2008 je naopak zmíněno, že rusko–americká spolupráce k zajištění strategické stability nestačí. Skupina G8 již také není považována za jednu z priorit, ale spíše za jednu z mnoha možností

² Permanent mission of the Russian Federation to the European Union: *Russian Foreign Policy*, dostupné na: <http://www.russianmission.eu/en/russian-foreign-policy>, 6.3.2013

³ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2000, dostupné na: <http://www.mid.ru/B1.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3>, 6.3.2013

kolektivního řízení světového rozvoje. Jako další platforma je zde zmíněno uskupení BRIC (Brazílie, Rusko, Indie a Čína), spolupráce mezi Ruskem, Čínou a Indií a další uskupení. Přednost je tedy dávána rychle se rozvíjejícím ekonomikám.⁴

Podle ministra zahraničních věcí Sergeje Lavrova je pro Rusko důležitý a cenný každý směr ruské zahraniční politiky, jelikož každý z nich předpokládá řešení specifických otázek. Také nesouhlasí s tím, že existuje nějaký bezprostřední konflikt mezi evropským a asijským směrem zahraniční politiky a že je zachována převážně evropská orientace Ruska ve snaze provést jistou modernizaci země. Na druhou stranu Lavrov uvádí, že jiné vztahy nemohou nahradit vztah s EU, což platí i pro ostatní vektory ruské zahraniční politiky – asijský a severoamerický (Lavrov, 2008).

Pokud jde o bezpečnostní politiku, tak i zde se Rusko snaží zdůraznit význam multivektorového přístupu. Nové strategie uvádí, že přechod z konfrontace bloků k principu multivektorové diplomacie zvýšil potenciál ruských zdrojů, a pragmatické využití tohoto potenciálu zvýšilo možnosti Ruské federace k tomu, aby posílila svůj vliv na světové scéně. Rusko bude klást důraz na posílení politické kapacity Šanghajske organizace pro spolupráci (SCO). Strategická spolupráce s Čínou je pro multivektorovou ruskou politiku zcela zásadní (Grajauskas, 2009: 3).

Bezpečnostní strategie výslovně vyjadřují stávající konfrontaci mezi Ruskem a Západem, a definují Společenství nezávislých států (SNS) jako primární oblast ruských zájmů. Tím je také naznačeno, že Moskva by mohla použít sílu k obraně svých zájmů v regionu. Jde o potřebu vytvořit multipolární systém a zbavit Spojené státy statusu jediné supervelmoci. Tohoto cíle může být nejlépe dosaženo použitím multivektorové politiky a posílením partnerství s Čínou. Mimo to je Rusko připraveno zapojit se do boje o Arktidu a její energetické zdroje, což by mohlo znamenat začátek zuřivých bojů o kontrolu nad arktickými nerostnými surovinami (Grajauskas, 2009: 5).

⁴ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2008, dostupné na: <http://kremlin.ru/acts/785>, 6.3.2013

4 VZTAHY RUSKA A SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH

Tato kapitola bude pojednávat o zahraničněpolitických vztazích Ruska a Spojených států amerických. V první části se zaměřím na celkovou charakteristiku zahraničněpolitického chování Ruské federace. Je nutno dodat, že tato část má obecnější charakter, tj. není primárně zaměřená na Spojené státy, ale podává obraz celkového chování Ruska vůči Západu. Budou zde popsány základní tendence v ruské zahraniční politice od roku 2000. Další podkapitola se bude věnovat obchodně – ekonomickým vztahům Ruska a Spojených států. Dále se zaměřím na obecné tendence ve vztazích obou zemí a v následující části se budu zabývat analýzou jednotlivých koncepcí zahraniční politiky Ruské federace, které byly přijímány od roku 2000.

4.1 Rusko a Západ v čele s USA

Za Gorbačova a později za Jelcina panovalo přesvědčení, že Západ by měl poskytnout rozsáhlou finanční a technickou pomoc na podporu ruského trhu při přechodu k tržní ekonomice. Takový přístup měl zajistit prosperující a stabilní Rusko, což by znamenalo stabilitu celého světa. Ruská vláda měla tuto podporu přijmout a provést rozsáhlé reformy ekonomického systému, stejně tak jako politickou demokratizaci a rozvoj občanské společnosti. Jelcinův vyklad vazeb mezi zahraniční politikou a proměnami na domácí úrovni měl zjevně liberální a prozápadní charakter. Nicméně, řada faktorů tyto vazby zdiskreditovala. Byl to celkový pokles životní úrovně, hluboká krize ve většině odvětví ruského hospodářství, vysoká míra korupce mezi těmi, kdo se obohatil na pádu komunistického systému a zklamání z nedostatečné pomoci Západu co se týče obchodu a investic. Politizace západní podpory byla vnímána jako prospěšná spíše pro Jelcinův režim, než pro ruské občany.

Putinova administrativa se pokusila o obnovení principu využití zahraniční politiky jako nástroje pro sledování domácích cílů. Nicméně, nové vedení v Kremlu zjistilo, že geopoliticky řízená zahraniční politika začala mít stejné tendence, jako ta Jelcinova. Neustálá selhávání ve vojensko – strategické oblasti, která vyvrcholila potupnou bezmocností Ruska během kosovské krize, vytvořila prostor pro vyváženější zahraniční politiku, která by se zaměřila na

spolupráci a integraci se Západem místo sice agresivního, ale marného soutěžení. Výzvou a příležitostí pro Putina bylo najít jakousi „třetí cestu“ mezi prozápadní zahraniční a domácí politikou provázanosti a anachronickou, „přegeopolitizovanou“ zahraniční politikou druhé poloviny 90. let (Lo, 2003: 53–54).

Nejviditelnějším rozdílem v porovnání s obdobím Jelcinovy vlády bylo to, že nyní byl zaujímán nezávislejší a skeptičtější postoj vůči radám a modelům ze zahraničí. Zástupci Mezinárodního měnového fondu, Světové banky a Evropské banky pro obnovu a rozvoj i nadále podnikaly návštěvy Moskvy, ale již méně často než dříve. Již zde nebyly požadavky MMF na rychlejší a radikálnější reformování ruského hospodářství jako podmínka dalšího poskytování úvěrů. Moskva ze své strany přestala proklamovat absurdnost mezinárodních finančních institucí. Místo toho Putin odmítl myšlenku o dalších žádostech o úvěry a poprvé od rozpadu SSSR Rusko začalo splácet své zahraniční dluhy. Dalo by se říci, že vysoké ceny ropy přinesly Putinovi přepych, který si Jelcin nemohl dovolit. V každém případě, symbolika těchto změn je silná. Vypořádání se s dluhy Rusko legitimizovalo a posílilo, což bylo indikátorem vstupu země do společenství rozvinutých států.

Rusko se tak vydalo na dlouhou cestu směrem k tržní ekonomice, byť za cenu značných politických a sociálně – ekonomických nákladů. Země přestala mít obraz prosebníka bohatých západních zemí a institucí. Je zcela evidentní zralejší a soběstačný přístup. Putinova administrativa soustavně zdůrazňovala, že země již nepotřebuje podporu a spíše otevírá možnosti pro ruské výrobce na mezinárodních trzích, než získává vnější podporu pro neperspektivní domácí průmysl. Takové myšlení podpořilo uznání Ruska jako země s úplným tržním hospodářstvím místo ekonomiky v přechodu (Lo, 2003: 54–55).

I když Moskva stále zdůrazňuje důležitost zvyšování zahraničních investic, je si vědoma toho, že místo toho, aby pouze čekala na to, až ji Západ (a jiní) poskytne kapitál výměnou za pouhý příslib „výhod“, má povinnost vytvořit podmínky, které by příliv kapitálu mohly usnadnit: lepší daňový režim, lepší

právní ochrana vlastnických práv, řádné mechanismy pro řešení sporů atd (Lo, 2003: 55).

Realističtější chápání vztahu mezi zahraniční a domácí politikou však neznamena, že se Rusko chová čistě pragmaticky. Naopak, v ruských postojích se často projevuje i určitá míra konzervatismu. Nejvýznamnějším rozdílem mezi Jelcinovou a Putinovou administrativou je to, že ta první byla zaměřena především na úlohu zahraniční politiky při podpoře domácí politické a sociálně-ekonomické transformace. Oproti tomu Putinova zahraniční politika by měla méně podporovat reformní agendu doma a sledovat jiné cíle, jako je integrace Ruska do globálního hospodářského společenství, generování zisku pro jednotlivá odvětví a pro stát, a projekce ruského vlivu v zahraničí.

Význam tohoto rozlišování je ilustrován manipulacemi s otázkami, jako jsou nabídky vstupu do Světové obchodní organizace (WTO), rozšíření EU atd. Teoreticky, přítomnost těchto problémů by mohla působit jako užitečný podnět k hospodářskému rozvoji Ruska. Například přistoupení k WTO a otevírání ekonomiky zahraniční konkurenci nutí celé sektory, zejména v sekundárním průmyslu a službách, k reformování nebo k zániku. Stejně tak rozšíření EU vyvíjí obrovský tlak na hraniční regiony (zejména Kaliningrad) a Rusko jako celek se musí přizpůsobit, jinak se z něj stane okrajová oblast vedle rozšiřujícího se Evropského hospodářského prostoru. V praxi Putinova administrativa má však tendenci vnímat podobné požadavky změn víc jako hrozbu, než příležitost. Můžeme to pozorovat na příkladu zpětné izolace některých odvětví (zejména automobilový a letecký průmysl) a regionů (Kaliningrad) od vnější konkurence. Zatímco na jedné straně vláda schvaluje prohlášení o přistoupení k WTO a rozšíření EU, na straně druhé má proti tomu výhrady, týkající se potřeby chránit ruský průmysl a ochránit Kaliningrad před „negativními“ důsledky, vyplývajícími z rozšiřující se Evropské unie (Lo, 2003: 55).

Geoekonomika a geopolitika nejsou oddělené, ale vzájemně propojené subjekty. Je proto předčasné interpretovat ekonomizaci ruské zahraniční politiky jako projev normalizace Ruska ve smyslu západního pojetí národního státu. Je možné, že to, čeho jsme svědky, není proces westernizace, ale spíše proces

„modernizace“, ve kterém vývoj tržně orientované ekonomiky neznamena přijetí západních politických a společenských hodnot. Podobně jako v případě Číny.

Když mluvíme o „ekonomizaci“, měli bychom se zbavit všech iluzí, že Putin se dívá na ekonomické priority a zájmy stejným způsobem, jako jeho západní protějšky. Je zřejmé, že ruské koncepce by měly odrážet vliv jednotlivých historických, kulturních a ekonomických funkcí ze sovětské a post-sovětské minulosti. Tudíž je možné, že Rusko může vyloučit určité představy, které jsou nedílnou součástí západního chápání – vzájemná závislost mezi hospodářským růstem, demokratizací a rozvojem občanské společnosti (Lo, 2003: 69–71).

4.2 Ekonomika a obchod

Začátek 21. století se vyznačuje dynamickými změnami ve světové ekonomice a světových ekonomických vztazích: stále se prohlubuje proces globalizace a regionalizace, stále více posilují své pozice Čína, Indie a Brazílie. Mezinárodní společenství se potýká s globálními finančními a energetickými problémy, přičemž neztrácejí na významu již známé globální problémy – demografické, potravinové, environmentální a jiné. Jaké jsou pozice dvou bývalých supervelmocí v tomto prostředí?

V prvním desetiletí nového století Rusko vykazovalo trvale vysoké tempo hospodářského růstu. Podařilo se mu překonat dlouhou krizi 90. let. Až do krize v roce 2008 Rusko v některých oblastech postupně nabývalo dříve ztracené pozice. Spojené státy, navzdory rostoucímu ekonomickému potenciálu EU a Japonska, a vzniku nových center moci, i nadále udržují vedoucí postavení ve světě z hlediska makroekonomických ukazatelů.

Je tedy otázka, jak se rusko–americké ekonomické vztahy vyvíjí a budou vyvíjet, jak velký je jejich skutečný potenciál a jaká jsou stávající omezení. Znatelný vliv na postavení Ruska a USA v globální ekonomice má jejich podíl na ekonomických vztazích, zejména na světovém obchodě a mezinárodních investičních procesech.

Objem obchodu USA se zbožím a službami v roce 2008 dosáhl 2,9 trilionů dolarů (1,02 trilionů – vývoz, 1,87 – dovoz). Podíl zahraničního obchodu na HDP v porovnání se začátkem století dosáhl rekordní výše v historii země – 25% (Volovik, 2009: 22–24).

Během krize roku 2008 americké záporné saldo (tj. větší dovoz) činilo více než 860 miliard dolarů. Tento fakt je důsledkem využívání Spojenými státy převážně mezinárodní dělby práce ve svém vlastním zájmu. USA nakupují levnější zboží, vyrobené v jiných zemích. Za prvé se tím omezuje růst inflace v zemi, a za druhé umožňuje americké společnosti soustředit se na výrobě nejsložitějších high-tech výrobků a služeb. Nicméně, růst obchodní nerovnováhy má i negativní stránku – růst zahraničního dluhu.

V roce 2008 měly Spojené státy 10% podíl na světovém vývozu zboží a 16% podíl na dovozu. Pozice Ruské federace na světovém obchodě je nesmírně skromnější: pouze 2,5% podíl na vývozu a 1,4% na dovozu (Krivolapova, 2009).

Ekonomické vazby mezi Ruskem a USA jsou důležitou součástí bilaterálních vztahů. V posledním desetiletí minulého století byl pro ně vytvořen nový organizační a právní rámec: velký počet uzavřených smluv a dohod o usnadnění obchodu, podpoře investic, spolupráci a vzájemné pomoci v celních otázkách, apod.

Podle ruských statistik dosáhl v roce 2008 obchod s USA 12 miliard dolarů (7,3 vývoz a 4,5 dovoz). Rusko tedy udržovalo přebytek ve výši přibližně 2,8 miliardy dolarů. Z hlediska obratu jsou Spojené státy jedním z hlavních obchodních partnerů Ruska z řad vyspělých průmyslových zemí a jsou na 6. místě po Německu, Itálii, Nizozemí, Velké Británii a Číně. Na druhé straně, ruský podíl na zahraničním obchodě USA činil pouhých 0,8% (26. místo mezi obchodními partnery USA).

Co se týče komodit, podrobnější analýza struktury rusko–amerického obchodu ukazuje zjevnou asymetrii. Ruskému vývozu dominují černé kovy (28%) a anorganické chemikálie (17%). V roce 2008 ruský export prošel významnými změnami a na první místo se dostaly energetické suroviny, zejména

ropa, minerální olej, asfalt, dehet apod. Ropa a ropné produkty tvoří 51% hodnoty vývozu. Druhou největší komoditní skupinou se staly barevné kovy, černé kovy a anorganické chemikálie (Krivolapova, 2009).

Takto rychlý růst obchodu je způsoben obchodními zájmy obou stran. Spojené státy usilují o diverzifikaci dodávek ropy ze zahraničí a omezení závislosti na hlavních vývozcích ropy. Pro Rusko je důležitá technická pomoc Spojených států v rozvoji velkých uhlovodíkových ložisek, modernizaci kapacit pro zpracování ropy, vybudování infrastruktury v produkčních oblastech, včetně vytváření kapacit pro dodávku zkapalněného plynu.

Do Ruska jsou ze Spojených států dováženy především stroje a zařízení (zařízení pro ropný a plynárenský průmysl, letadla, elektrická, optická a měřicí zařízení, zdravotnická zařízení). Největšími položkami jsou stroje, obráběcí stroje a reaktory, dopravní prostředky, aerokosmická zařízení apod (Krivolapova, 2009).

Vidíme tedy, že ruskému vývozu do Spojených států dominují surovinové komponenty s nízkým podílem hotových výrobků. Co se týče dovozu, převládají technologie a potraviny. Jinými slovy, i přes obchodní přebytek se Rusko chová jako země s mnohem nižším ekonomickým potenciálem. I přes přebytek v obchodu se Spojenými státy se Rusko jeví spíše jako země s nízkým ekonomickým potenciálem. Nicméně pokud jde o modernizaci ruské ekonomiky, pak v této fázi takováto struktura obchodní výměny s USA se považuje za pozitivní.

Pokud jde o makroekonomické vyhlídky, tak prvořadým problémem ruské ekonomiky je její model, který je nutné převést ze surovinového na model intenzivního high-tech rozvoje. Země potřebuje modernizovat vědeckotechnický park a vytvořit účinnější základní tržní instituce. Dále je důležitý komplexní vývoj systémů vědy a vzdělávání, zlepšování životní úrovně a rozvoj sociální sféry (Supjan, 2008: 14–22).

Ruská věda a výzkum jsou stále v krizi. Podíl výdajů je sotva 1,2% HDP (podle OECD asi 12 mld. dolarů, čili jen 0,6% celosvětových výdajů na vědu),

snížil se počet vědců, prestiž vědy ve společnosti upadá. Toto všechno je důsledek špatně koncipované veřejné politiky 90. let, což vedlo k velmi špatnému financování této důležité činnosti.

Nehledě na to, ruské investice v USA začínají být stále více viditelné. Na počátku roku 2007 jejich kumulativní objem činil více než 600 milionů dolarů. Ruský kapitál je reprezentován především v obchodě s ropou, hutnictví a v chemickém průmyslu Spojených států. Tak, společnost Lukoil odkoupila čerpací stanice sítě Getty Petroleum, Norilsk Nickel' získala 56% podíl ve společnosti Steel-water Mining a společnost Severstal získala ocelárnu Rouge Industries.

Zatím, samozřejmě, je ještě příliš brzy mluvit o zásadní roli ruských investic v ekonomice Spojených států. Americké investice v Rusku jsou více než 8 krát větší než ruské do americké ekonomiky. Nicméně, příchod ruských společností do Spojených států je zásadně novým fenoménem v bilaterálních ekonomicko–hospodářských vztazích (Krivolapova, 2009).

USA jsou jedním z předních obchodních partnerů Ruska, i když objem obchodu neodpovídá ekonomickému potenciálu obou zemí. V roce 2010 vzájemný obchod ukázal postupné oživení na téměř předkrizovou úroveň. Oproti roku 2009 obchod vzrostl o 28,8% na 23,5 mld. dolarů, zatímco ruský vývoz se zvýšil o 36,3% a dovoz o 21,3%. Podle amerických statistik na konci roku 2010 bilaterální obchod vzrostl ve srovnání s předchozím rokem téměř o 35% a dosáhl částky 31,7 miliardy dolarů. Objem ruského vývozu vzrostl z 18,1 na 25,7 miliardy dolarů a dovoz z 5,3 na 6 miliard dolarů. Podíl Spojených států na zahraničním obchodě Ruska činil 3,8%, což odpovídá 8. největšímu obchodnímu partnerovi země. Ruský podíl na obrátu v USA činil méně než 1%.⁵

Podle údajů za leden–červen 2011, vzájemný obchod vzrostl ve srovnání se stejným obdobím v roce 2010 o 40%, z 9,7 mld. dolarů na 13,6 mld. dolarů.⁶

⁵ Ministerstvo zahraničních věcí Ruské federace: *Ekonomické vztahy mezi Ruskem a USA*, dostupné na: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-rsam.nsf/1f773bcd33ec925d432569e7004196dd/1e4118a1cbaf4fa7c3256fb60030fbb4!OpenDocument>, 14.3.2013

⁶ Tamtéž

Spojené státy investují především do různých odvětví zpracovatelského průmyslu – 75% celkového objemu investic. Na jiná (nevýrobní) odvětví připadá 25% amerických přímých investic, které směřují především do bankovníctví, pojišťovnictví a oblasti informačních a poradenských služeb.⁷

Ruské investice ve Spojených státech v roce 2010 mírně vzrostly na 7,7 mld. dolarů, z toho 6,5 miliardy jsou přímé investice.⁸ Nicméně, na pozadí předních investorů do americké ekonomiky (Velká Británie, Japonsko, Nizozemsko) jsou objemy těchto investic stále zanedbatelné.

Významnou překážkou v rozvoji vzájemně prospěšných obchodních vztahů jsou obchodní překážky, které Spojené státy používají proti ruským dodavatelům (absence režimu preferenčního zacházení, problém s diskriminací Ruska v otázce kontroly vývozu, nevyřešené otázky týkající se zrušení dohod o dobrovolných vývozních omezeních, zrušení antidumpingových cel na ruské zboží a jiné).⁹

Zástupce ministra obchodu Spojených států F. Sánchez však neschovává svůj optimismus ohledně vzájemných obchodních vztahů. „Z naší strany budeme pokračovat v práci na rozvoji obchodních a ekonomických vztahů, a moji kolegové z jiných oddělení a agentur se budou určitě snažit nalézt vzájemně přijatelné řešení této otázky“¹⁰, uvedl. Také zdůraznil, že směr, kterým se nyní obě země pohybují, je správný, jelikož americký vývoz do Ruska se od roku 2009 zvýšil o 40%, a ruské vývozy do USA vzrostly téměř o 30%. Čísla tedy svědčí o správné dynamice a vzhledem k přistoupení Ruska k WTO se tato čísla budou dále zvyšovat. Vladimír Putin vzal na sebe odpovědnost za zlepšení kvality podnikatelského prostředí v Rusku. Podle Sáncheze, vstup Ruska do WTO umožní dále posílit obchodní a hospodářské vztahy mezi Ruskem a USA.¹¹

⁷ Tamtéž

⁸ Tamtéž

⁹ Tamtéž

¹⁰ Рынок ценных бумаг: Экономические отношения США и России развиваются правильно – замминистра торговли США, dostupné na: <http://www.rcb.ru/news/136889/>, 14.3.2013

¹¹ Tamtéž

4.3 Rusko a Spojené státy: pokračující konfrontace?

Pro Rusko, stejně jako pro většinu zemí, jsou vztahy s nejbohatším a nejmocnějším státem ústředním prvkem v celkové strategii zahraniční politiky. V případě Ruska je to dáno také dědictvím Studené války, kdy vztahy mezi USA a SSSR dominovaly globální bezpečnostní agendě. Po nástupu Vladimíra Putina se aktivní zahraniční politika Ruska opírá o politickou konsolidaci, ekonomický růst, vysoké ceny energií a vyšší vojenské výdaje. Nicméně, vztahy se Spojenými státy jsou stále napjaté a složité. Rozhodnutí Putina poskytnout pomoc USA ve válce proti terorismu bylo vystřídáno obviňováním ohledně války v Iráku, barevné revoluce v Gruzii a na Ukrajině a ústup Ruska do autoritářství. Přesto podstata sporů mezi Moskvou a Washingtonem je dnes podobná té z 90. let minulého století: ruské straně se nelíbí, že její zájmy nejsou brány v úvahu, zatímco Spojené státy se bojí ruských pokusů vrátit si status quo, ztracený po skončení Studené války.

Zvětšující se mocenské rozdíly mezi Ruskem a Spojenými státy, spolu s velmi rozdílnými představami o povaze post-bipolárního světa a jeho hrozbách, přispěly k častým krizím, provázejícím rusko-americké vztahy po roce 1991. I po skončení Studené války ve vzájemných vztazích nadále dominují „tvrdé“ bezpečnostní otázky jako strategická kontrola zbrojení a geopolitika energetických zdrojů. Ruské spojení v Afghánistánu je vnímáno spíše jako spolupráce v rámci „koalice ochotných“, než jako snaha o jakoukoli bližší formální institucionální bázi (Mankoff, 2009: 99–100).

Jestliže Rusové příliš často vidí Spojené státy jako arogantní mocnost, která ignoruje jejich zájmy, Spojené státy mají tendenci vidět Ruskou federaci jako zemi, která se nezbavila své imperiální minulosti a odmítá hrát roli zodpovědného hráče v mezinárodním systému. Ve výsledku používá Washington vůči Rusku dvojí politiku: snaží se omezit rozšiřování ruského vlivu (zejména kolem ruských hranic) a zároveň projevuje zájem o spolupráci například v boji proti mezinárodnímu terorismu.

Ačkoli od roku 1991 vztahy mezi Spojenými státy a Ruskem prošly určitým vývojem, stále je patrné, do jaké míry zůstaly ruské priority stabilní.

Ruská potřeba jednat jako akceptovaná velmoc s její vlastními právy, je dědictvím historické mezinárodní role země, především během Studené války. Proto i dnes je schopnost Ruska „odpovídat“ Spojeným státům průřezem jeho mezinárodního postavení. A to i přesto, že bipolární konfrontace již neexistuje (Monaghan, 2006: 987–1013).

Ruští státníci opakovaně tvrdí, že samotná myšlenka velmoci tak, jak jsme ji chápali v době studené války, již nemá žádný význam. Je to dáno nadnárodní povahou většiny hlavních bezpečnostních hrozeb a vznikem nových mocenských center v moderním světě. Z tohoto důvodu namísto jednoho či dvou dominantních států ruské paradigma začátku 21. století zdůrazňuje odpovědnost všech předních států za podporu celosvětové bezpečnosti prostřednictvím velmocenských klubů, jako je Rada bezpečnosti OSN a G8 (Mankoff, 2009: 103). V kontextu vznikajícího multipolárního světového řádu šíření bezpečnostních hrozeb na východě a na jihu znamená, že Rusko je odsouzeno k výkonu multivektorové zahraniční politiky. Vztahy s USA jsou jedním z její hlavních vektorů, nicméně ruská bezpečnostní situace je taková, že si země nemůže dovolit spoléhat pouze na vztah s Washingtonem. Tuto strategii ruský ministr zahraničních věcí Lavrov nazývá „síťovou diplomacií“, jejíž snahou je vyvarovat se formálních spojenectví a ideologizace zahraniční politiky ve prospěch pragmatické a cílené spolupráce se všemi zainteresovanými státy.¹²

Ve vztazích s Washingtonem Moskva zdůrazňuje selektivní spolupráci v souladu se zachováním role Ruska jako nezávislé velmoci. Dokonce i během Primakovovy éry a konfliktu v Kosovu, nebo během války v Gruzii, ruská politika byla jen zřídka zaměřena na boj proti americkým zájmům jako takovým.

Rozhodnutí Primakova otočit letadlo a zrušit schůzku s prezidentem Billem Clintonem po zahájení bombardování Srbska Severoatlantickou aliancí je některými pozorovateli vnímáno pozitivně, jelikož takováto občasná agresivita a útočnost mají tendenci zlepšovat rusko–americké vztahy a nutí americkou vládu brát Rusko vážně. Stejně tak známý Putinův projev na mnichovské bezpečnostní

¹²Известия: *Лавров прокомментировал отношения России и США*, dostupné na: <http://izvestia.ru/news/402433>, 15.3.2013

konferenci v roce 2007, kdy obvinil USA z překračování všech mezí a prosazování sama sebe po celém světě, pomohl vyčistit vzduch mezi oběma zeměmi a připomenul Spojeným státům, že ruská trpělivost není neomezená (Mankoff, 2009: 104).

Krise ve vnímání a nenaplněná očekávání na obou stranách představují největší výzvu pro americko–ruské vztahy. V roce 2005 Thomas Graham, tehdejší ředitel pro ruské záležitosti v Národní bezpečnostní radě USA, uvedl šest priorit pro Spojené státy v jejich vztahu s Moskvou:

- Integrace Ruska do euroatlantické a východoasijské bezpečnostně–ekonomické zóny
- Rusko bude „klíčovým partnerem“ v boji proti terorismu a šíření zbraní
- Rusko bude aktivně spolupracovat s mezinárodními koalicemi pro regionální stabilitu a humanitární pomoc
- Země se stává spolehlivým dodavatelem energií za obchodních podmínek globálních trhů
- Spolupráce s Ruskem v průzkumu vesmíru a vývoji technologií
- Rusko se stává konsolidovanou demokracií s volným trhem (Graham, 2008: 5–6).

Po skončení Bushovy a Putinovy administrativy se z těchto šesti cílů byl realizován pouze druhý a pátý. Prvního a třetího cíle zatím dosaženo nebylo. Ruská integrace do euroatlantického regionu a do regionu Severovýchodní Asie je dlouhodobým projektem. Přání Ruska stát se spolehlivým dodavatelem energie a zbavit tak USA a jejich spojence závislosti na Blízkém východě není o nic méně problematické. Je to dáno technickými a politickými omezeními, která překáží ve vývoji Ruska jako spolehlivého dodavatele energie. Nedosažení šestého cíle – demokracie a volného trhu, bylo nejviditelnějším selháním, které pravděpodobně nejvíce formovalo americké vnímání Putina a Ruska samotného. Grahamův seznam poskytuje určitou představu o tom, jaká jsou americká očekávání a kde a proč podle americké vlády Rusko selhává.

Nesplněná očekávání jsou přítomná i na ruské straně. Jsou spojena především s absencí finanční a diplomatické reciprocity výměnou za bolestivé a

nepopulární rozhodnutí o spolupráci s USA. Do velké míry k nedostatku takové reciprocity přispěla i ruská nespokojenost s pomocí, kterou země obdržela od Spojených států v prvních letech po skončení Studené války (Mankoff, 2009: 105).

Důležitějšími faktory ve vztazích obou zemí jsou unilaterální úpravy základů jaderných vztahu mezi oběma zeměmi ze strany USA: odmítnutí ratifikovat smlouvu START II, diskuze v Bushově administrativě o zrušení smlouvy START I, odstoupení země od smlouvy ABM a Bushovo rozhodnutí umístit protiraketovou obranu ve Střední a Východní Evropě. Rusko vnímá jednotlivé jaderné dohody mezi Moskvou a Washingtonem a členství země v Radě bezpečnosti OSN jako součást velmocenského dědictví. Tyto prvky symbolizují vztah rovnosti se Spojenými státy a povýšený postoj Bushovy administrativy vůči nim byl vnímán jako pokus o zbavení Ruska hodnosti světové mocnosti (Mankoff, 2009: 105–106).

Zvolení nového ruského prezidenta v roce 2008 mělo velký potenciál změnit ruskou zahraniční politiku. Dmitrij Medveděv byl vždy vnímán jako relativní liberál v ruském kontextu, jelikož mu chybí zázemí v bezpečnostních službách a nebyl nikdy spojen s proti – západnictvím mnoha siloviků. Nicméně právě z tohoto důvodu jeho autorita jako prezidenta zůstávala otevřenou otázkou, zejména v souvislosti s přetrvávající přítomností Putina ve funkci předsedy vlády. Válka v Gruzii nabídla jasnou indikaci limitů Medveděvovy autority. Ruský prezident oznámil příměří a stažení ruských vojsk z Gruzie, které ale bylo premiérem a vojenským velením zrušeno. Putinův vliv byl zřejmý a Medveděvovy výroky se postupně stávaly agresivnějšími (Mankoff, 2009: 123). Ve své první každoroční promluvě k Federálnímu shromáždění Medveděv navrhl, aby v Kaliningradské oblasti (u hranic s Polskem) vznikla základna pro rakety krátkého doletu. Byla to reakce na souhlas Polska hostit na svém území americkou protiraketovou základnu (Medveděv, 2008).

Důležitou roli ve vztazích Ruska a Spojených států hraje Společenství nezávislých států (SNS). V důsledku rostoucího významu SNS coby diskutabilní zóny, je předurčena hrát stále významnější roli v agendě rusko–amerických

vztahů. Válka v Gruzii ukázala, že Moskva zůstává mimořádně citlivá k jakémukoli snížení její vlivu v bývalém sovětském prostoru. Spojené státy udržují poměrně tradiční geopolitickou strategii, kdy se snaží získat několik postsovětských republik na svou stranu coby spojence. Taková politika, která se setkala s úspěchem u bývalých sovětských satelitů ve východní Evropě, i nadále přetrvává ve snaze integrovat bývalé sovětské republiky do západních institucí a tím upevnit dodržování liberálních demokratických zásad. Z tohoto důvodu, stejně jako kvůli obavám z barevné revoluce v Rusku samotném, je Kreml vůči snahám USA o šíření demokracie skeptický.

Považování tohoto regionu za sféru vlastního vlivu vytvořilo nestabilní situaci, která nakonec přivedla k válce v Gruzii v srpnu 2008. V mnoha ohledech budoucnost SNS se bude odvíjet od vztahů Ruska a Spojených států. A s největší pravděpodobností partnerství mezi Washingtonem a Moskvou bude kvůli tomuto regionu nakonec vždy slábnout. Dokud se Washington nerozhodne o povaze své účasti v regionu, bude i nadále riskovat nedorozumění s Ruskem, které by mohlo ovlivnit širší vztahy mezi oběma zeměmi (Mankoff, 2009: 123–126).

Díky Studené válce jsou Spojené státy stále ústředním bodem ruského myšlení. Tudíž ruská politika vůči USA zůstává prizmatem, jímž je zahraniční politika obecně filtrována. Když ruští státníci hovoří o multipolaritě a multivektorové zahraniční politice, ve skutečnosti argumentují postoj Ruska vůči Spojeným státům. V důsledku toho, chování Ruska (Putinův projev v Mnichově, invaze do Gruzie) se zdá být založené především na touze po připomenutí Spojeným státům, že Rusko je stále důležité. Pointou není konfrontace nebo provokace USA, ale neumožnění Washingtonu ignorovat Rusko.

Celková ruská strategie již dlouho usiluje o spolupráci se Spojenými státy do té míry, že tato není v rozporu s jeho velmocenskými ambicemi. Na tuto strategii však USA nereagují dostatečně. Spojené státy se ocitly v podobné situaci, jelikož nejsou schopny (nebo nechtějí) řešit rozpor mezi jejich nedůvěrou k aktivnímu Rusku a nadějí, že Rusko se může stát spolehlivým partnerem minimálně při zabezpečení dodávek energie a zajištění stability v Afghánistánu. Zvláště po konfliktu v Gruzii tato vzájemná nejistota, spolu se zmenšující se

oblasti společných zájmů, zůstává největší překážkou lepších vztahů mezi oběma zeměmi (Mankoff, 2009: 133–134).

4.4 Koncepce ruské zahraniční politiky

Koncepce zahraniční politiky Ruské federace z roku 2000 zdůrazňovala rostoucí tendenci vytvářet unipolární uspořádání světa s hospodářskou a mocenskou nadvládou Spojených států. Bylo kritizováno to, že při řešení základních otázek mezinárodní bezpečnosti se klade důraz na západní instituce a fóra, ve snaze oslabit roli Rady bezpečnosti OSN. Rusko se snažilo vytvořit multipolární systém mezinárodních vztahů, který odráží rozmanitost moderního světa s jeho různými zájmy. Světový řád nového století by měl být založen na mechanismech kolektivního řešení klíčových problémů a nadřazenosti práva při obecné demokratizaci mezinárodních vztahů.

Rusko bylo připraveno k dalšímu snižování svého jaderného potenciálu na základě dvoustranných dohod se Spojenými státy a také v rámci multilaterálních dohod s ostatními jadernými velmocemi. Rusko deklarovalo, že plány USA na rozmístění systémů protiraketové obrany nevyhnutelně přinutí Ruskou federaci přijmout vhodná opatření k udržení své národní bezpečnosti na patřičné úrovni.

Navzdory existenci závažných a v některých případech zásadních rozdílů, rusko–americká spolupráce je nezbytná pro zlepšení mezinárodní situace a udržení globální strategické stability. Jde především o problémy s odzbrojením, kontrolou zbrojení a nešířením zbraní hromadného ničení, ale také o prevenci a řešení nejnebezpečnějších regionálních konfliktů. Pouze prostřednictvím aktivního dialogu s USA je možné omezení a snížení strategických jaderných zbraní. Koncepce deklarovala zájem o zachování pravidelných bilaterálních kontaktů na všech úrovních, aby se zabránilo přerušování ve vztazích a výpadkům v jednáních o hlavních politických, vojenských a ekonomických otázkách.¹³

¹³ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2000, dostupné na: <http://www.mid.ru/B1.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3>, 15.3.2013

Koncepce zahraniční politiky z roku 2008 uvádí, že Rusko sleduje otevřenou, předvídatelnou a pragmatickou zahraniční politiku v souladu s jeho národními zájmy. Mezi hlavní cíle této politiky patří zajištění bezpečnosti, zachování a posílení svrchovanosti a územní celistvost a silně autoritativní pozice ve světovém společenství. Dalším cílem je vytvoření příznivých vnějších podmínek pro modernizaci a transformaci ruské ekonomiky k inovacím.

Dále se zde, obdobně jako v předchozí koncepci, setkáváme s kritikou unilaterálních akcí, které mohou destabilizovat mezinárodní prostředí, vyvolávat napětí, závodění ve zbrojení a podněcovat k mezistátním, etnickým a náboženským sporům.

Rusko klade velký důraz na zlepšení řízení světového vývoje, vytvoření mezinárodního systému samoregulace, který vyžaduje kolektivní řízení vedoucími zeměmi světa, které musí být reprezentativní po geografické a civilizační stránce, a musí respektovat ústřední a koordinační roli OSN. Za tímto účelem bude Rusko spolupracovat s G8 a se svými tradičními partnery: Čínou, Indií a Brazílií.¹⁴

O vztazích mezi Ruskem a USA dokument říká, že Rusko buduje vztahy se Spojenými státy s ohledem na obrovský potenciál vzájemně výhodné obchodní, hospodářské a vědecko–technické spolupráce. Rusko má zájem na efektivním využití stávající infrastruktury, včetně pokračujícího dialogu o zahraniční politice, bezpečnosti a strategické stabilitě, který umožňuje nalézt vzájemně přijatelná řešení na základě společných zájmů. Rusko–americké vztahy se musí transformovat na strategické partnerství s cílem zbavit se strategických zásad minulosti a zaměřit se na skutečné hrozby.

V otázce vztahů s NATO koncepce říká, že Rusko zachovává negativní postoj k rozšíření Severoatlantické aliance a k přiblížení vojenské infrastruktury NATO k ruským hranicím, což porušuje zásadu vyvážené bezpečnosti a vede ke

¹⁴ Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2008, dostupné na: <http://kremlin.ru/acts/785>, 15.3.2013

vzniku nových dělicích čar v Evropě. Rusko bude budovat své vztahy s NATO v závislosti na míře připravenosti Aliance k rovnoprávnému partnerství.¹⁵

Nová koncepce zahraniční politiky Ruské federace byla schválena Vladimírem Putinem 13. února 2013. Z dokumentu je patrné, že se autoři do značné míry opírali o klíčová ustanovení, která Putin uvedl ve svém programovém článku Rusko a měnícím se světě, publikovaném v předvečer voleb v březnu 2012.

Podle ruského prezidenta základní principy ruské zahraniční politiky se nemění: transparentnost, předvídatelnost, pragmatismus a obrana národních zájmů bez konfrontace.¹⁶

Nová koncepce zahraniční politiky bere v úvahu veškeré změny ve světě za posledních několik let: globální finanční a ekonomická krize, přerozdělení rovnováhy moci ve světě, turbulence na Blízkém východě a v Severní Africe, a v neposlední řadě rostoucí význam kulturně civilizačního rozměru konkurence ve světě. Koncepce zdůrazňuje používání moderních forem a metod zahraniční politiky, včetně ekonomické diplomacie a provádění *soft power* politik.¹⁷

Ve srovnání s koncepcí z roku 2008, autoři nového dokumentu vidí současný svět jako více nestabilní a nepředvídatelný. Důvodem takového pohledu jsou tyto faktory:

- Globální krize
- Vměšování se Západu do záležitostí jiných zemí
- Zpochybnění role OSN – pokusy o jednostrannou regulaci krizí prostřednictvím unilaterálních sankcí, nátlaku a ignorace rezolucí Rady bezpečnosti OSN

¹⁵Обзор: концепция внешней политики Российской Федерации, dostupné na: <http://russian.people.com.cn/31519/6451743.html>, 15.3.2013

¹⁶Российская газета: Владимир Путин представил обновленную Концепцию внешней политики РФ, dostupné na: <http://www.rg.ru/2013/02/15/politika-site.html>, 16.3.2013

¹⁷Tamtéž

- Posílení transhraničních hrozeb a výzev, kdy jsou poprvé uvedeny „hrozby v kyberprostoru“¹⁸

Můžeme hovořit o jasně zavedeném systému priorit ruské zahraniční politiky. Především se to týká vztahů se zeměmi bývalého Sovětského svazu. V tomto dokumentu je jasně definován význam spolupráce se zeměmi SNS. Je zdůrazněna potřeba posílit Euroasijskou unii, z čehož můžeme usuzovat, že Rusko zdůrazňuje vztahy s nejbližšími sousedy.

Pokud jde o vztahy se Západem, pak je kladen důraz na pragmatismus a posílení ekonomického potenciálu Ruska. Nenajdeme zde žádné převratné myšlenky. Je třeba poznamenat, že i přes pokračující rozhovory o potřebě přeorientace ruské diplomacie na asijský region, vztahy se západními zeměmi jsou z hlediska ruských zahraničněpolitických priorit hierarchicky stále výš. První jsou země SNS, druhý je Západ a až pak následuje asijský vektor spolupráce.¹⁹

Ve vztazích se Spojenými státy bude Rusko vyžadovat právní záruky o nezaměření americké protiraketové obrany proti Rusku a respekt k mezinárodnímu právu, včetně zásad nevměšování se do vnitřních záležitostí států.

Jedním z nejdůležitějších bodů ruské zahraniční politiky je rozvoj přátelských vztahů s Čínou a Indií. Asijsko–pacifická oblast je deklarována jako nejdynamičtější geopolitický prostor, do kterého se postupně přemísťuje těžiště světové ekonomiky a politiky.²⁰

4.5 Shrnutí

V této kapitole jsem se pokusil shrnout základní tendence v ruské zahraniční politice od roku 2000 po současnost ve vztahu ke Spojeným státům, ale i nejenom k nim. Na základě stanovených indikátorů se nyní pokusím nastínit

¹⁸ Радио Голос России: МИД РФ разработал проект «Концепции внешней политики РФ», dostupné na: http://rus.ruvr.ru/2012_12_14/97997264/, 16.3.2013

¹⁹ Tamtéž

²⁰ Tamtéž

některé dílčí závěry ohledně vztahu Ruska a USA z hlediska mocenské rovnováhy.

Z výše uvedeného vyplývá, že hlavní silou podněcující Rusko k tomu, aby se snažilo moc vyvažovat, je především jeho minulost a ztracené velmocenské postavení po skončení bipolárního konfliktu. Ještě na začátku 90. let se objevily tendence k vyvažování, nicméně v té době bylo Rusko slabé a proto hlavním cílem se stal příjem pomoci ze Západu, který měl restrukturalizovat ekonomiku a zapojit ji do globálního trhu. V tomto směru však byla Jelcinova politika spíše neúspěšná, proto nemůžeme mluvit o vyvažování jako takovém.

Změna nastala až po roce 2000. Zvyšující se ceny energetických surovin spolu s kardinálními změnami v povaze zahraniční politiky, napomohly Rusku k tomu, aby svou ekonomiku poměrně rychlými tempy revitalizovalo. Splácení zahraničních dluhů přineslo zemi uznání na mezinárodním poli, což můžeme z hlediska mocenské rovnováhy považovat za poměrně důležitou změnu. Rusko totiž začalo být Západem vnímáno jako země, která pomalu obnovuje své mocenské postavení ve světě. Tohoto si byl Putin vědom. Odrazilo se to v koncepci zahraniční politiky z roku 2000. Již tehdy se Rusko nebálo označit Spojené státy za tvůrce unipolárního světa a objevily se ambice přetvářet jej na svět multipolární. Z bezpečnostního hlediska se tedy Rusko zaměřilo na vzájemné snižování jaderného potenciálu na základě bilaterálních dohod a také nepřipouštělo rozmístění Spojenými státy systémů protiraketové obrany. Zahraničněpolitická koncepce z roku 2008 zachovala v sobě kritiku unilaterálního chování USA. Zde je však již patrný multivektorový prvek. Ve snaze se bránit sobeckému chování Spojených států Rusko deklarovalo spolupráci v rámci G8 a také prohlubování vzájemných vztahů s Čínou, Indií a Brazílií. Je zde patrné přechýlení od bezpečnostního sektoru k ekonomickému. Nejnovější koncepce zahraniční politiky přinesla určité změny ve vnímání Spojených států coby rivala. Nyní je kladen důraz na spolupráci se sousedy v rámci SNS a budoucí Euroasijské unie. Domnívám se však, že tato změna je dána především stálou neschopností Ruska odradit Spojené státy od unilaterálního chování v mezinárodním systému. Proto se v rámci

multivektorového paradigmatu rozhodlo soustředit na region, ve kterém může mít rozhodující vliv.

Co se týče obchodně–ekonomických vztahů mezi Ruskem a USA, v posledních letech je zde patrná tendence k zlepšování. Z hlediska vyvažování moci však současná situace není pro Rusko příznivá. Hlavním důvodem je to, že obchodní vztahy nejsou vyvážené. Čísla ukazují, že Rusko je pro Spojené státy spíše surovinovým přídatkem, než rovnocenným partnerem, kdežto USA Rusku poskytují moderní technologie a pomoc při modernizaci jeho surovinových kapacit. Pokud tedy nedojde k restrukturalizaci ruského hospodářství, pak v ekonomickém sektoru o vyvažování moci nemůžeme mluvit. Je však potřeba dodat, že ekonomické vztahy mezi zeměmi se postupně zlepšují a také vstup Ruska do WTO by mohl zvýšit jeho ekonomický potenciál.

5 VZTAHY RUSKA A EVROPSKÉ UNIE

Následující část práce se bude zabývat zahraničněpolitickými vztahy Ruska a Evropské unie. Podobně jako v předchozí kapitole se nejdříve zaměří na obecnou charakteristiku vzájemných vztahů, jejich základní aspekty, tendence, problémy a úspěchy. Také zde zmíním dokumenty, které stanovují základní rámec bilaterálních vztahů. V následujících podkapitolách se zaměřím na jednotlivé sektory, které jsou z hlediska rovnováhy moci klíčové – ekonomický, bezpečnostní a v případě vztahů Rusko–EU také energetický sektor. Poslední podkapitola poslouží ukázkou rozdílného chování Ruska vůči EU jako entitě a vůči její jednotlivým členským státům, se kterými navazuje čistě bilaterální vztahy. Příkladem takové země bude Německo.

5.1 Rusko a Evropská unie: partneři nebo nepřátelé?

Neshody mezi Ruskem a Evropskou unií jsou způsobeny několika faktory: autoritářská povaha ruského politického režimu, napětí způsobené rozšiřováním EU a NATO, vměšování se Moskvy do záležitostí svých sousedů a spory o ruských energetických dodávkách do Evropy. Spojené státy sice vyjádřily obavy ohledně všech těchto otázek, ale vzhledem k blízkosti Evropy a její větší ekonomické závislosti na Rusku, důsledky důraznější zahraniční politiky Kremlu jsou samozřejmě více a rychleji pociťovány v Evropě. Nehledě na to, několik evropských zemí, zejména Německo, Itálie a Francie, preferovalo sblížení s Ruskem, přičemž často byly tyto preference v opozici vůči USA, ale i vůči mnohým evropským zemím a EU jako celku. Evropa i nadále zaujímá zvláštní pozici v ruských zahraničněpolitických strategiích. Chování Kremlu k USA a Evropě je často určováno na základě zcela jiných výpočtů. Integrovaná Evropa je tvořena sítí institucí a sdílených hodnot, které se zde objevily po druhé světové válce. Po skončení Studené války se tyto instituce (především Evropská unie a Severoatlantická aliance) rozšířily do Východní Evropy, tj. do zemí, které byly dlouhou dobu v ruské, respektive sovětské sféře vlivu. Hustota sítě evropských institucí a jejich vliv na národní suverenitu jednotlivých členů nemají analogii nikde jinde ve světě. Z tohoto důvodu ruský vztah k Evropě působí současně na dvou úrovních: bilaterální vztahy Moskvy se zeměmi jako Německo, Francie a

Velká Británie, a zároveň jeho vztahy s institucionálními strukturami jako EU, NATO, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a dalšími regionálními organizacemi. Díky preferování bilaterálních vztahů a nedůvěře k institucím, Rusko často vzbuzuje dojem, že spolupracuje s jednotlivými zeměmi, zejména s většími západoevropskými mocnostmi, na úkor ústředním evropským institucím, i když občas používá Evropu jako celek coby protiváhu proti Spojeným státům (Mankoff, 2009: 145–146).

Stále těsnější vazby mezi jednotlivými státy EU jsou tedy velmi důležité. Tak kroky Bruselu, které vedly k vytvoření integrované Evropské bezpečnostní a obranné politiky a Společné zahraniční politiky, přinutily Moskvu čelit novému, alespoň potenciálně silnému bezpečnostnímu aktérovi za ruskými hranicemi (Lynch, 2004: 100).

Evropské státy, které tradičně udržují těsné vztahy s Ruskem (např. Německo a jeho tradiční *Ostpolitik*), musely čelit státům „nové Evropy“ jako je Polsko, které tlačily EU k větší konfrontaci, často na úkor vlastní soudržnosti Evropské unie. Jednání o nové Dohodě o partnerství a spolupráci (PCA) mezi Ruskem a EU trvala rok a půl kvůli Polsku a Litvě, které byly zapojeny do sporu s Ruskem ohledně vývozu masa a dodávek ropy. Na konci června 2008 Moskva a Brusel nakonec začaly jednání o nové PCA. Nicméně, po několika týdnech Rusko napadlo Gruzii. Pod tlakem svých nových členů svolala EU mimořádný summit a rozhodla, že jednání o nové dohodě znovu odloží. Stejně jako v případě EU, také expanze NATO na východ ovlivnila ruské bezpečnostní kalkulace a zároveň posílila ruské studenoválečné starosti o strategickou izolaci země. Vzhledem k tomu, že NATO bylo vytvořeno proto, aby bránilo sovětským geopolitickým ambicím v Evropě, mnozí Rusové nadále nahlízejí na Severoatlantickou alianci s jistou mírou nedůvěry. Z Ruského pohledu je NATO zastaralou institucí. V průběhu 90. let minulého století se NATO snažilo o identifikaci svého nového poslání, zatímco Primakov spolu s ostatními vyzval alianci k tomu, aby se rozpustila úplně, nebo byla alespoň podřízena nějaké celoevropské bezpečnostní struktuře, jako je OBSE. Putin a Medveděv navrhli, aby byla vytvořena jakási nová celoevropská bezpečnostní organizace, která by do značné míry nahradila NATO. Rozsah a úloha NATO je i nadále ústředním

bodem sporů mezi Ruskem a EU. Spolu s rostoucí vojensko–bezpečnostní rolí Aliance roste také její politická role. NATO a Evropská unie, která sama o sobě je stále významným aktérem v oblasti mezinárodní bezpečnosti, posilují ruské obavy o zranitelnosti země a vyvolávají podezření, že Západ jako celek stále vnímá Rusko jako soupeřící mocenské centrum (Mankoff, 2009: 147–148).

Vztahy mezi Ruskem a EU v posledních dvou desetiletích prošly mnoha vzestupy, pády a opakovanými krizemi. Na partnerství EU–Rusko mělo vliv mnoho problémů, které se objevily v bilaterálních vztazích po rozpadu Sovětského svazu. Nebyla totiž naplňována očekávání každé strany. Evropská unie doufala, že v Rusku bude v co nejkratší době vybudována skutečná demokracie, a Rusko od spolupráce s EU očekávalo hospodářský zázrak a nalezení důstojného místa ve velké Evropě. Ze strany EU opakovaně zaznívalo kritické zhodnocení mnoha aspektů ruské domácí a zahraniční politiky. Ruské vedení bylo obviňováno z ústupu od hodnot a principů, které tvoří základ partnerství a vzájemné spolupráce. Týká se to zejména rozvoje institucionální formy demokracie, lidských práv a boje proti terorismu. Ruská politická elita opakovaně vyjadřovala obavy ohledně strukturální krize v EU, nízkého hospodářského růstu, špatné demografické situace, špatně koncipované imigrační politiky členských států, vzestupu nacionalismu a radikalismu v Evropě, a protiruský postoj některých států „nové Evropy“. Existuje také rozpor v otázce politiky v zemích SNS. EU se obává oživení nového „ruského impéria“, kdežto Rusko vidí ve strategii EU a NATO snahy o vytlačení Moskvy ze zóny její životních zájmů. (Arbatova, 2013).

Krátce po nástupu Putina na post prezidenta Rusko a EU si vyměnily dokumenty, stanovující základní principy politické strategie ve vzájemných vztazích. EU přijala Společnou strategii vůči Rusku (Kolín nad Rýnem, 1999). Rusko přijalo Strategii vývoje vztahů Ruské federace s Evropskou unií ve střednědobém horizontu (2000–2010), podepsanou téhož roku v Helsinkách. Úkolem této strategie bylo přidat vzájemným vztahům strategický charakter. Současně bylo stanoveno, že partnerství Ruska a EU bude založeno na smluvních vztazích, tj. bez oficiálního prohlášení o možnosti přistoupení nebo asociativního členství Ruska v Evropské unii. Tyto dokumenty doplňovaly společné Prohlášení

o partnerství a spolupráci mezi Ruskou federací a Evropskou unií, přijaté v Bruselu 9. prosince 1993 a byly pokusem o překonání krize ve vztazích Ruska se Západem, jejímž důvodem byla vojenská operace NATO v Jugoslávii v roce 1999 a rozšíření Aliance o Polsko, Českou republiku a Maďarsko v březnu téhož roku. Bylo nutné zachovat stejnou úroveň spolupráce. Nicméně, přijaté strategie nebyly ve vzájemném souladu a měly čistě unilaterální a deklarativní charakter. Spolu s tím jejich střednědobá povaha nedovolovala vytvářet strategické cíle (Glebov, 2010: 67).

V jistém smyslu, výjimkou bylo období po teroristických útocích z 11. září 2001 do roku 2003. V této době na Západě převládal pozitivní postoj vůči Rusku. Zdálo se, že se vytvoří společné euroatlantické partnerství mezi USA, EU a Ruskem, k němuž měla přispět ruská podpora vojenské kampaně v Afghánistánu. V té době se zdálo, že tato hlavní alternativa politiky Evropy (a celkově Západu) vůči Rusku byla skutečně prioritou Západu. V roce 2001 EU uznala tržní status ruské ekonomiky, což Rusku umožnilo řešit řadu otázek hospodářské spolupráce. Moskva očekávala posílení role OBSE jako základní instituce, tvořící společný bezpečnostní prostor a v mnoha ohledech v ní spatřovala alternativu NATO. Rok 2003 se stal zlomovým bodem. Především kvůli vojenské operaci Spojených států a jejich spojenců v Iráku. Válka naznačila krizi při vytváření euroatlantických struktur. Nicméně, zhoršené vztahy mezi Ruskem a Spojenými státy a několika zeměmi EU umožnily vznik užších politických vztahů mezi Moskvou, Paříží a Berlínem (Glebov, 2010: 68).

K velkému napětí mezi EU a Ruskem došlo na konci roku 2003, kdy se EU rozhodla ignorovat ruské zájmy, které byly podkopávány očekávaným rozšířením EU. Brusel zamítl všech ruských 14 bodů, které měly minimalizovat účinek rozšíření. Všechny státy po vstupu do EU musí dodržovat antidumpingová nařízení EU proti Rusku. V reakci na to Moskva odmítla distribuovat na nové členské státy Dohodu o partnerství a spolupráci (PCA) – základní dokument, upravující rusko–evropské vztahy. Teprve 27. dubna 2004 ministři zahraničních věcí Ruska a EU podepsali protokol, rozšiřující platnost tohoto dokumentu i pro nové členské státy. Do roku 2006 osa Moskva–Berlín–Paříž, která po celá léta byla oporou ruské politiky v Evropě, prakticky přestala

existovat. Její slabinou bylo to, že byla založena na systému osobních vazeb mezi ruským prezidentem a hlavami států „staré Evropy“ (Glebov, 2010: 68–69).

V uplynulém desetiletí můžeme ve vztazích mezi Ruskem a EU určit přinejmenším dva referenční body, které dávaly naději na kvalitativní posun. Prvním bodem je Petrohradská iniciativa, vytvořená během summitu EU–Rusko v květnu 2003. Tato iniciativa předpokládala vytvoření čtyř společných prostorů v hospodářství, vnitřní bezpečnosti, vnější bezpečnosti, vědě, vzdělávání a kultuře. Měla se také stát základem pro jednání o nové smlouvě. Druhým bodem je Partnerství pro modernizaci, které bylo zahájeno na summitu EU–Rusko v polovině roku 2010. Obě iniciativy však zůstaly nenaplněné (Arbatova, 2013).

Dnes je patrná absence pokroku v jednáních mezi Ruskem a Evropskou unií o uzavření nové rámcové bilaterální dohody. Podstatou Partnerství pro modernizaci coby konceptu pro modernizaci a demokratizaci politického, sociálního a hospodářského života, se staly úzce zaměřené technické projekty (bodová modernizace) nebo megaprojekty typu Skolkovo, jejichž důsledky pro ekonomiku jako celek budou málo citelné. Nový důraz na vztahy mezi Ruskem a EU přinesla také světová hospodářská a finanční krize (Arbatova, 2013).

V současné době existují tři bloky základních dokumentů, upravujících vztahy mezi Ruskem a EU v rámci strategického partnerství:

- 1) Dohoda o partnerství a spolupráci mezi Ruskem a EU – základní dokument, upravující vzájemné vztahy (podepsán 24. června 1994). Dohoda byla podepsána mezi Evropskou unií a všemi zeměmi SNS. Tato dohoda obsahuje obecná ustanovení o spolupráci mezi Evropskou unií a Ruskem. Je komplexní, tj. určuje základy vztahů v politické, sociální a kulturní oblasti s jistou převahou oblasti ekonomické. Pozice Ruska vůči Evropské unii se dnes také odráží ve Strategii vývoje vztahů Ruské federace s Evropskou unií ve střednědobém horizontu (2000–2010). Její hlavním cílem je zajištění národních zájmů a zvýšení autority Ruska v Evropě a ve světě tím, že se vytvoří spolehlivý celoevropský systém kolektivní bezpečnosti.

- 2) Sektorové dohody, přijaté na základě dohody PCA a její dodatků, rozšiřujících spolupráci v různých oblastech. Vzhledem k tomu, že dohoda PCA má rámcovou povahu, bylo podepsáno několik bilaterálních dohod. Řečeno jinak, na základě Dohody o partnerství a spolupráci se objektivně vytváří celý systém bilaterálních dohod mezi Ruskem a Evropskou unií v mnoha oblastech.
- 3) „Cestovní mapy“ pro čtyři společné prostory. Tyto programové dokumenty nejsou právně závazné, avšak určují praktická opatření a akce v rámci vztahů mezi stranami. Jedná se o „Cestovní mapu“ (1) společného hospodářského prostoru, (2) společného prostoru svobody, bezpečnosti a práva, (3) společného vnějšího prostoru a (4) společného prostoru pro výzkum a vzdělávání, včetně kulturních aspektů. V této sféře byly uzavřeny dohody o zjednodušení postupů při udělování víz ruským vědcům členskými státy EU. „Cestovní mapy“ obsahují sadu praktických opatření pro budoucí vztahy, nicméně nestanovují termíny realizace a přesné mechanismy kontroly a odpovědnosti (Glebov, 2010: 70–72).

Vlivem řady faktorů Rusko i EU dnes procházejí hlubokou politickou, ekonomickou a sociální transformací, která má vážné důsledky pro jejich vzájemné vztahy. Hospodářská krize poměrně silně uškodila pověsti EU coby efektivního modelu regionální integrace a nového centra „měkké síly“ (*soft power*) se závazkem k multilaterální spolupráci (Arbatova, 2013).

Krize změnila vztahy EU se světovými mocnostmi. Podle odborníků, z ekonomického hlediska se z EU stále více stává objekt než subjekt. Když v roce 2010 se EU snažila posílit svůj vliv v okolních regionech, tak v roce 2011 sama byla nucena požádat o pomoc jiné země. Pro Spojené státy se EU místo partnera při řešení globálních problémů stala spíše problémem. Byla terčem zásahů MMF a žádala Čínu a Rusko o pomoc při záchraně eurozóny. Ve vedení MMF byla Evropská unie nucena uvolnit cestu novým, rozvíjejícím se ekonomikám, které teprve nedávno zastávaly poradenské pozice (Vaïsse, 2012: 9–10).

Dnes v ruských politických kruzích převládá názor, že Rusko by mělo zůstat suverénním mocenským centrem, opírajícím se o Eurasijskou unii. Na

prvním summitu EU–Rusko (červen 2012) po změně ruského vedení, ruský prezident dal evropským partnerům jasně najevo, že nyní se budou muset vypořádat nejen s Ruskem, ale také s Eurasijskou komisí. Eurasianismus jistě představuje novou dimenzi ruské zahraniční politiky, která má vliv na spolupráci s Evropskou unií (Arbatova, 2013).

Mezi Ruskem a Evropskou unií existuje řada významných neshod. Týká se to především odvětví energetiky, střetu zájmů v zemích bývalého Sovětského svazu, lidských práv a silné konkurence na některých trzích. V oblasti energetiky (při celkové tendenci ke zvyšování objemu obchodu) došlo k největším neshodám. Krize dodávek energie z Ruska na Ukrajinu a do Běloruska výrazně změnila přístup EU k budování vztahů s Ruskem v oblasti energetiky. Od roku 2006 se v Evropě stále více hovoří o obecné „energetické zahraniční politice“. Kreml ztratil na tom, že se mu nepodařilo zajistit bezproblémový a nekonfliktní přechod na tržní ceny při obchodování se zeměmi SNS. Dalším problémem je střet zájmů v zemích SNS. Do zóny vlivu EU se dostaly prakticky všechny bývalé sovětské republiky, přičemž Rusko samotné své členství vylučuje. Strategie EU v postsovětském prostoru je založena na snaze o stabilizaci problémových zemí a regionů, a zároveň na spuštění procesu částečné integrace nejvíce připravených zemí. Politika Bruselu vůči SNS se zásadně liší od politiky vůči Rusku, což samo o sobě je živnou půdou pro konflikt. Ve vztazích mezi Ruskem a EU lze spatřit významnou asymetrii. Pro EU se jedná o zahrnutí outsidera do prosperujícího evropského prostoru, nejlépe pak v roli energetického přívěsku se slabým hlasem. Pro Rusko se naopak jedná o důležitého externího partnera, především v oblasti obchodu (Glebov, 2010: 73–74).

Ruský zahraničněpolitický přístup k Evropské unií zůstává uvězněn mezi vzájemnou závislostí a vzájemným strachem. Z hlediska ekonomiky Moskva a Brusel se bez sebe neobejdou, nicméně ruská energetická politika, autoritativní povaha a zasahování do záležitostí svých sousedů omezuje jejich schopnost vyhledávat hlubší integraci. Ve srovnání s rusko–americkými vztahy, kterým již tradičně dominuje bezpečnostní měřítko, vztah mezi Ruskem a Evropou je založen současně na různých úrovních. Navíc, pro Rusko Evropa nikdy

nepředstavovala bezpečnostní hrozbu, srovnatelnou s USA. Dokonce i NATO, s jehož rozšiřováním Rusko důsledně nesouhlasí, je vnímáno jako nebezpečné především kvůli Spojeným státům, které jsou jeho součástí. Zahraniční politice Kremlu stále dominují tradiční bezpečnostní obavy. I když Evropa samotná není obecně vnímána jako bezprostřední bezpečnostní hrozba, vztahy mezi Moskvou a Bruselem jsou občas napjaté z důvodu velmi rozdílných přístupů k mezinárodním záležitostem, přijatým oběma stranami. Otázka energie a energetické bezpečnosti je jedním z příkladů tohoto rozdílu. Zájem Kremlu a Gazpromu o získání aktiv je důsledkem politiky, jejíž cílem je zajistit kontrolu dodávek ropy a plynu jako prostředku k vyvíjení zahraničněpolitického vlivu na sousední země (Mankoff, 2009: 183).

V posledních několika letech jsme svědky ruské snahy o integraci do Evropy, a to zejména v oblasti ekonomiky, a spolu s tím je tu snaha prosadit svou geopolitickou váhu proti sousedovi pohybujícímu se nepříjemně blízko ruských hranic. Válka v Gruzii byla signálem z Kremlu, že už má dost zásahů ze strany Západu a že začne EU vytlačovat zpět. Evropa byla pro multivektorovou zahraniční politiku klíčovým vektorem, který je pouze částečně oddělitelný od obecnějšího pojmu „Západ“. Lavrovova myšlenka strategického trojúhelníku Rusko – USA – Evropa má smysl pouze, pokud Spojené státy a Evropa budou opravdu odlišnými póly v mezinárodním systému (Mankoff, 2009: 183).

Navzdory odkazu bipolarity a pravidelným krizím, které i nadále sužují americko–ruské vztahy, je Evropa pro Kreml v mnoha ohledech obtížnějším partnerem, než Spojené státy. Na rozdíl od USA, které jsou starým známým soupeřem, nová Evropa je pro Rusko stále něco neznámého. To je důvodem výsledné nejistoty a také složité a rozporuplné politiky vůči Evropě. Evropská unie, stejně jako Rusko samotné, stále hledá stabilní identitu v dlouhodobém horizontu. Dokud tyto identity plně nesplynou, vztahy mezi Ruskem a Evropou budou mít povahu vzájemné závislosti a konfrontace, zejména v otázce základních politických hodnot v jádru nové Evropy (Mankoff, 2009: 183–184).

5.2 Ekonomické vztahy Ruska a EU

Rusko je významným obchodním partnerem Evropské unie. V její globálních ekonomických vztazích je Rusko na třetím místě. Větší objem vývozu nebo dovozu připadá už jen na USA, Čínu, a/nebo Švýcarsko. Vzájemná hospodářská spolupráce se vyznačuje vysokou dynamikou. Globální krize rozhodně neproběhla bez povšimnutí, nicméně v posledních dvou letech průměrný růst vzájemného obchodu činil zhruba 30%. Zvláště velká vzájemná závislost mezi EU a Ruskem je v oblasti energetiky. Rusko pokrývá téměř třetinu energetické poptávky Evropské unie, což přináší jistou stabilitu a předvídatelnost dodávek. Mezitím, pro ruské společnosti je EU největším a dokonce i hlavním odbytištěm pro uhlovodíky. Využíváním vysokých cen na ně tyto společnosti dosahují velkých zisků. Díky celním poplatkům je státní pokladna neustále doplňována o finanční prostředky. Výnosy z prodeje uhlovodíků umožňují Rusku mít vyrovnaný rozpočet a kumulovat značné rezervy. Z těchto příjmů se také hradí sociální výdaje (Entin, 2012).

EU je největším investorem do ruského hospodářství. Také není žádným tajemstvím, že velká část investic je tvořena vyvezenými penězi ruských firem a individuálních podnikatelů, což mění jejich právní postavení a zásadním způsobem se zvyšuje jejich právní ochrana. Evropská unie tvoří dvě třetiny veškerých kumulovaných investic do ruské ekonomiky. Nicméně, obchodní a hospodářské vztahy mezi Ruskem a EU nejsou zdaleka ideální. Brusel se nemůže smířit s tím, že ruský vývoz do EU je mnohem větší, než dovoz. V důsledku toho se roční přebytek v obchodě s Ruskem snižuje s obrovským deficitem a pravidelně dosahuje asi 70 miliard eur. Dále EU trápí nepříjemně vysoká míra závislosti na Rusku v oblasti energetiky. Její hlavní prioritou je tedy diverzifikace energetických zdrojů. Brusel však rozumí obavám Ruska ohledně obchodní nerovnováhy. Na trhu EU se Moskvě nedaří prodávat téměř nic jiného, než ropu a plyn. Dodávky jiného zboží a služeb jsou minimální. Podíl ruského vývozu do EU inklinuje k nule, snad jen s výjimkou prodeje drahých kamenů, dřeva, oceli, výrobků z kovů a chemikálií. Tento neúspěšný vývoj ovlivňuje především prodej high-tech výrobků a produktů s vysokou přidanou hodnotou. V dovozu z EU takové zboží a produkty právě převažují. Oficiální postoj EU a

její členů je takový, že jsou připraveny poskytnout veškerou nezbytnou pomoc, aby Rusko diverzifikovalo svou ekonomiku. Základními nástroji budou nedávný vstup Ruska do WTO a Partnerství pro modernizaci (Entin, 2012).

Iniciativa Partnerství pro modernizaci, schválená na summitu EU–Rusko v červnu 2010, by měla být velkým přínosem pro hospodářský rozvoj Ruska a usnadnit Moskvě sblížení s evropským integračním uskupením. Nicméně, ve své současné podobě je to neúčinná iniciativa, proto by se měla dopracovat, aby mohla naplňovat následující cíle:

- Partnerství mezi Moskvou a Bruslem musí být navrženo tak, aby bylo dosaženo modernizace Ruska. Tyto cíle jsou jasně definovány ruským vedením a zaznamenány v dokumentech, jako je Koncepce sociálního a ekonomického rozvoje do roku 2020. Rusko se snaží udržet status vedoucí světové mocnosti, dosáhnout vedoucích pozic v globální ekonomické soutěži a spolehlivě zajistit národní bezpečnost. Co se týče bezprostředně ekonomických cílů, pak je to zařazení se mezi pět vedoucích zemí světa podle objemu hrubého domácího produktu v paritě kupní síly v období 2015–2020.
- Iniciativa by měla doplňovat již existující praktický vklad EU do rozvoje ruské ekonomiky. Dnes je tento vklad vyjádřen kapitálovými investicemi a dodávkami zařízení pro průmyslovou výrobu.
- Mělo by se dosáhnout vzájemné spolupráce mezi ruskou iniciativou a iniciativou EU. Musí být dosažena dělba práce mezi zeměmi a společnými institucemi na základě stávajících konkurenčních výhod a schopností.
- Partnerství pro modernizaci by mělo být použito k naplňování zájmů obou partnerů. Je třeba zachovat počáteční impuls ke spolupráci poskytováním praktických výhod jednotlivým stranám. Evropská unie má zájem těžit z realizace společných projektů v stejné míře jako Rusko. Proto by iniciativa měla rozšířit příležitosti pro společnosti ze zemí EU, aby mohly vydělávat spolu s ruskými partnery.
- Měl by se omezit počet programových priorit. Strany musí soustředit dostupné zdroje na úzkém souboru klíčových oblastí, které mají zásadní

význam. Může mezi ně patřit problematika odstraňování administrativních překážek a zvýšení transparentnosti v podnikání.

- Je nutné rozdělovat technologickou a ekonomickou modernizaci na jedné straně, a širší společensko–politické změny na straně druhé. Tyto dva aspekty jsou organicky provázány, nicméně strany by neměly uměle vytvářet závislost mezi nimi (Connolly, 2012).

5.3 Bezpečnostní sektor

Společné zájmy EU a Ruska v bezpečnostní oblasti souvisí především s bojem proti mezinárodnímu terorismu, šířením zbraní hromadného ničení, přílivem drog, nelegálními přistěhovalci, přeshraniční trestnou činností a pašováním zbraní. Kromě toho je zde zvláštní společný zájem o stabilitu ve „Velké Evropě“, která zahrnuje společnou prevenci etnických a náboženských konfliktů a jejich urovnání. Ve svých zakládajících dokumentech Rusko, stejně jako EU, uznává, že regionální konflikty jsou velkou výzvou pro evropskou a mezinárodní bezpečnost. Tyto konflikty vytváří podmínky pro růst extremismu a terorismu, formování organizovaného zločinu a šíření zbraní hromadného ničení. Pro Rusko prioritními body jsou konflikty na evropském kontinentu a v sousedních regionech: bývalý Sovětský svaz, západní Balkán a Blízký východ. Nicméně, hlavní roli hrály konflikty v regionu SNS. Krize na Kavkaze v srpnu 2008 odhalila stupňující se napětí mezi Ruskem a Západem v postsovětském prostoru. Ačkoli Rusko a EU uznávají potřebu spolupráce při řešení regionálních konfliktů a do jisté míry spolupracují prostřednictvím různých mezinárodních institucí, není tato spolupráce ve skutečnosti efektivní. Nebyly totiž položeny základy společného mechanismu krizového řízení a rozvoje společného chápání cílů a zásad (Arbatova, 2013).

Vznik nového formátu ruské vlády (Medveděv–Putin) v březnu 2008 a velké plány na transformaci Ruska do roku 2020 porodily na Západě opatrný optimismus. Události ze srpna téhož roku však tento optimismus změnilo na pesimismus. Ideje o bezpečnostní integraci mezi EU a Ruskem ztratily na popularitě. Závislost na ruských surovinách a obavy ohledně evropské bezpečnosti donutily „starou“ Evropu chovat se k Rusku s jistým odstupem, na

rozdíl od chování NATO pod tlakem USA a „nové“ Evropy. Nicméně, pozice EU není zaměřená na sblížení se s Ruskem, ale spíše na distancování se od Ruska a Spojených států, tj. na roli rozhodčího, který čerpá maximální výhody z obou stran (Arbatov, 2010: 130).

V bezpečnostní sféře (především ve vojenské složce) Rusko zatím není přijatelným partnerem pro Evropskou unii. Proto se nedá mluvit ani o vojenské unii či integraci, na kterou není připravena ani EU. Z ruské strany je to především z těchto důvodů: stagnace vojenské reformy kvůli absenci efektivní politické a demokratické kontroly vojenské organizace; dědictví militaristických tradic mezi politickými elitami a ve společnosti; neschopnost vojensko-průmyslového komplexu přizpůsobit se tržní ekonomice. Armáda a vojenský průmysl nevyhnutelně vytvářejí běžné vojenské cíle a kurs vojenské politiky, na který jsou již zvyklé. Ve výsledku, vojenské složky, jejich složení a struktura, dislokace, programy vybavení vojenskou technikou, vojenský výcvik a principy kompletace, jsou stále zaměřeny na rozsáhlou či regionální válku se Spojenými státy, NATO a Japonskem. Je proto zřejmé, že toto nemůže být dobrým základem pro efektivní vojenskou spolupráci s EU. Kontingenty, které jsou schopné účastnit se takové spolupráce (lokální konflikty, mírové mise), tvoří sotva 1–2% prostředků, kterými disponuje ruská armáda a námořnictvo (Arbatov, 2010: 130–131).

5.4 Energetický sektor

Energetický sektor je klíčovým ukazatelem vzájemné závislosti mezi Ruskem a Evropskou unií, což obě strany již dlouho oficiálně prohlašují. Význam dodávek energií do EU pro vnější obchodní bilanci Ruska a zájem EU o tyto zdroje vždy podmiňovaly posouzení povahy a úrovně strategického partnerství mezi stranami. Na druhou stranu, právě tato oblast často vyvolávala a vyvolává neshody a čas od času má negativní dopad na obecný kontext vzájemných vztahů. Není proto náhoda, že již existuje jakási tradice, že k překonání neshod mezi Moskvou a Bruselem se dává přednost energetickým otázkám před ostatními tématy jednání. Spolu s tím se energetický sektor stal jednou z nejúspěšnějších oblastí spolupráce mezi Ruskem a Evropskou unií.

Během Putinova prezidentství ruské dodávky energií do EU výrazně vzrostly. Od roku 2000 do roku 2007 ruský vývoz ropy do států EU se zvýšil ze 112 milionů tun na 185 milionů tun, uhlí z 15 milionů tun na 56 milionů, a plynu ze 119 miliard m³ na 134 miliard m³. Podle výstupů Energetického dialogu EU–Rusko 2000 – 2010 Rusko bylo největším vývozcem energií na evropský vnitřní trh se zemním plynem (31% z celkového dovozu), olejem (27% z celkového dovozu), uranem (30% z celkového dovozu) a uhlím (24% z celkového dovozu), a bylo třetím největším dodavatelem elektřiny. Druhým největším vývozcem energií do EU je Norsko s 13% svého plynu a 16% oleje (Kulik, 2012: 96).

Na druhou stranu je zde významná závislost Ruska na evropském trhu. Pokud v roce 2007 EU obdržela 63% ruského oleje a 65% plynu, pak podle výstupů Energetického dialogu se tento podíl v roce 2010 zvýšil na 88% ropy a 70% plynu. Ve výsledku, přibližně 40% z příjmů do ruského rozpočtu tvoří vývoz surovin do EU (Kulik, 2012: 96).

Spolupráce v oblasti energetiky mezi Ruskem a EU je komplikována několika faktory. Hlavními problémy jsou tyto:

- Různé názory na optimální organizaci tohoto odvětví. Rusko, podle energetické strategie na období do roku 2030, se zaměřuje na účinné využití rozpočtu, modernizaci a stabilitu institucí. Prioritou EU, v souladu se Zelenou knihou z roku 2006, je liberalizace (zavedení soutěže striktním oddělením výroby, přepravy a distribuce) a vybudování vnitřního trhu 27 členských zemí.
- Nesoulad v chápání podstaty mezinárodních vztahů. Činnost Evropské unie je do značné míry diktována snahou rozšířit na své partnery nejen tržní mechanismy, ale také její právní normy. Přičemž tato pravidla nemusí poskytovat nejlepší řešení problémů, a to i v rámci samotné EU.
- Absence jasně definovaných cílů spolupráce. Dnes se Moskva a Brusel orientují na jednotný trh s energií. To je cíl Plánu pro spolupráci mezi Ruskem a EU v oblasti energetiky do roku 2050. Nicméně, specifikace cílů spolupráce je komplikována rozdíly v názorech partnerů na odvětví energetiky a vnější činnosti. Brusel vidí jednotný trh s energií jako

liberalizovaný prostor. Pro něj je klíčovým aspektem „sterilita“ hospodářské soutěže na základě evropských předpisů. Pro Rusko je hlavním cílem maximalizovat příjmy, které zaručují kontrolu plynovodů, vybudovaných ruskými společnostmi.

- Energetika je komplexním součtem ekonomiky a politiky. Je spojena s vysokými příjmy a bezpečností státu. V této souvislosti je zřejmá náchylnost sektoru k politizaci, tj. jeho přetváření na předmět politické konfrontace (Romanova, 2013).

Problémy, které brání rozvoji současných energetických vazeb, jsou evidentní i v jiných oblastech spolupráce. Jasně oddělení cílů a nástrojů, diverzifikace vztahů prostřednictvím zapojení nových hráčů a začlenění nových aspektů, práce na mezinárodních fórech – všechny tyto nástroje jsou vhodné nejen pro energetiku. Nicméně právě energetický sektor bude i nadále sloužit jako lakmusový papírek, identifikující obecné vztahy mezi Ruskem a EU. Úspěch spolupráce v oblasti energetiky bude udávat tón hospodářské spolupráci i v jiných oblastech (Romanova, 2013).

5.5 Rusko a Evropská unie: Německo jako specifický partner

Tato podkapitola má za cíl ukázat, jak rozdílný může být postoj Ruské federace vůči Evropské unii. Ruská zahraniční politika totiž nevnímá EU pouze jako jednotný celek, ale v její rámci má strategické partnery, se kterými navazuje bilaterální vztahy, které jsou často v rozporu s politikou Evropské unie. Příkladem takových specifických vztahů je Spolková republika Německo.

5.5.1 Vztahy v 90. letech

Po skončení Studené války, sjednocení Německa a rozpadu SSSR se role a význam obou zemí změnila a měly vliv na jejich vzájemné vztahy. Obě strany již od začátku měly v mnoha ohledech společné cíle a zájmy, např. zachování míru a stability v postsovětském prostoru a v multipolárním mezinárodním systému. Při zavádění demokratických vzorců Rusko obrátilo svou pozornost především na Německo, i když to se od Ruska lišilo především svou mocí a nedávno nabytým statusem světové mocnosti. Na začátku 90. let se rusko–německé vztahy vyvíjely

poměrně dobře, což bylo dáno mimo jiné i osobním přátelstvím mezi H. Kohlem a B. Jelcinem, kterému se později v Německu začalo přezdívat „lázeňská“ diplomacie. Dalším faktorem byla rozsáhlá humanitární pomoc německé strany v nejtěžším období ekonomické krize v Rusku. Klíčovým aspektem bilaterálních vztahů bylo také stažení ruských vojsk z území bývalé NDR. Nicméně rozsáhlá ekonomická spolupráce připravila pro Rusko i zklamání. Nehledě na poměrně velké státní půjčky a velký objem mezistátního obchodu, němečtí investoři vstupovali na ruský trh rozvážlivě a s nejistotou, protože jej považovali za nestabilní a nepředvídatelný. Naděje, že Německo bude plně respektovat ruské zájmy v zahraniční politice, se také nenaplnila. Ruští politici a veřejnost si uvědomili, že nikdo a nikdy nepočítal s možností ruského členství v evropských strukturách, v první řadě v EU. Německo aktivně podporovalo rozšíření NATO a EU na východ. Přiblížení Severoatlantické aliance k ruským hranicím vyvolávalo negativní reakci Moskvy.²¹

Rusko bylo Německem kritizováno kvůli porušování demokratických práv a svobod, vysoké míře korupce, zjevné neschopnosti vlády stabilizovat situaci v zemi a také kvůli válce v Čečensku. Německý tisk pravidelně publikoval články o imperiálních ambicích Ruska a často sympatizoval čečenským separatistům.

Na konci 90. let se německý postoj k Rusku zpřísnil. Němečtí politici deklarovali svou připravenost spolupracovat s Ruskem, ale to by mělo odpovídat německým představám o demokratickém státě. Velký význam měla také otázka ruského dluhu a osudu kulturních statků, převezенých do Sovětského svazu po skončení druhé světové války. V roce 1998 Gerhard Schröder dal jasně najevo, že lázeňská diplomacie končí a spolu s ní i diplomacie šekové knížky, tj. poskytování Rusku rozsáhlých půjček.²²

5.5.2 Schröderova éra

Během spolupráce mezi Schröderem a Putinem, která přerostla v přátelství, byl vytvořen unikátní mechanismus formující rusko–německé

²¹ Россия и Германия: Общая характеристика отношений, dostupné na: <http://rossgerm.ru/Modernity/Politica/Page1.aspx>, 21.3.2013

²² Tamtéž

vztahy. Politické, společenské a z velké části i ekonomické vztahy byly centralizovány a byly pod osobním dohledem kancléře a ruského prezidenta. Vytvořila se politická „vertikála“, která si podřizovala prakticky všechny důležité oblasti spolupráce. Její základem byly (a jsou) každoroční mezivládní konzultace, kterým předsedají německý kancléř a ruský prezident. V oblasti ekonomiky je tato vertikála doplněna o Pracovní skupinu nejvyšší úrovně pro strategické, ekonomické a finanční partnerství. V rámci této skupiny jsou projednávány nejrozsáhlejší projekty spolupráce v oblasti ekonomiky, energetiky, vědy, techniky a rozvoje infrastruktury. Veškeré více či méně významné události v německo–ruských vztazích se konají pod osobní záštitou nejvyšších představitelů obou zemí. Tato vertikála se pro Berlín jeví jako umělá, jelikož v Německu existuje politický pluralismus a diversifikace společenských a ekonomických zájmů. Se žádnou jinou rozvinutou zemí nemá Německo tak rozsáhlý byrokratický aparát a nutnost osobní účasti kancléře, jako právě s Ruskem (Zagorskij, 2005: 5–6).

Důležitým faktorem ve vztazích byl také přátelský postoj kancléře k Putinovi. Schröder ignoroval kritiku Putina, nenechával se vyprovokovat k hádkám s ním a mnohdy jej veřejně podporoval. Během Schröderovy vlády se Německo potýkalo s mnohem většími problémy a obtížemi, což posunulo Rusko na pozadí. Byla to potřeba vnitřních reforem, neshody se Spojenými státy, potřeba reformovat rozšiřující se EU, neúspěch evropské ústavy a mimo jiné i reforma OSN, která naskytovala Německu možnost stát se členem Rady bezpečnosti. Vzhledem k tomu všemu, čím méně špatných zpráv přicházelo z Ruska, tím lépe. Ruská ekonomika rostla a spolu s ní i rusko–německý obchod. Země byla stabilní a nevyrušovala se žádostmi o půjčky. Naopak předčasně splácela své dluhy. Tento celkový stav vyhovoval i Putinovi. V Německu sice rostlo znepokojení ohledně zvyšujících se autoritativních tendencí v politice Kremlu, jenže Moskvu toto neznepokojovalo. Důležité bylo, aby Schröder veřejně nekritizoval ruské vedení, jelikož v rámci „vertikály“ v rusko–německých vztazích je důležité pouze to, co se říká „nahore“ (Zagorskij, 2005: 6–7).

Nesoulad mezi vůči Kremlu nekritickým Schröderem a veřejným míněním v Německu se od roku 2004 stále zvyšoval. Německé sdělovací prostředky se stále častěji věnovaly řízené demokracii v Rusku, omezování svobody sdělovacích prostředků, faktické likvidaci systému rozdělení moci, absenci politické konkurence atd. Němečtí diplomaté otevřeně vyjadřovali své obavy, že se Rusko pohybuje nebezpečným směrem, což může v dohledné budoucnosti způsobit vnitřní otřesy. Spolu s tím v ruské opozici panovalo přesvědčení, že německá vláda ignoruje existenci alternativních politických pozic. Panovalo zde přesvědčení, že Německo zastínilo demokratické hodnoty a provádí cynickou „Realpolitik“, spočívající v bezvýhradné podpoře Putina a lobování pro německé podnikání v Rusku (Zagorskij, 2005: 7–9).

Nicméně právě německé firmy se v této situaci cítily nejlépe. Těžily především z rostoucí spotřeby v Rusku. Moskva vždy nebo téměř vždy počítala s podporou Německa ohledně jejich zájmů ve vztazích s Evropskou unií, a pokud je nemohla prosazovat okamžitě, pak se Berlín stával moskevským prostředníkem. Ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov zdůraznil, že v některých oblastech je spolupráce s Německem zvláštním majákem pro ostatní klíčové partnery Ruska v Evropě. To se týká například usnadnění vízové procedury, zintenzivnění výměny mládeže, strukturovaných veřejných setkání v rámci Petrohradského dialogu, který pracuje na přípravě „cestovní mapy“ EU a Ruska a varuje před hrozícími krizemi ve vztazích mezi nimi. Schröder mohl počítat s příznivým postojem Moskvy ohledně německých snah získat místo stálého člena Rady bezpečnosti OSN (Zagorskij, 2005: 9–11).

Německo je nejenom největším obchodně–ekonomickým partnerem pro Rusko, ale také hlavním dovozcem na ruském trhu. Je také největším poskytovatelem úvěrů, přičemž 1/3 ruského zahraničního dluhu připadá právě na Německo. Po tom, co se Německo vzdalo atomové energie, jeho poptávka po ruském plynu neustále roste. Energetická závislost se považuje za jeden ze základních a neměnných prvků v bilaterálních vztazích, který nezávisí na tom, kdo je zrovna kancléřem v Německu nebo prezidentem v Rusku. Rozsáhlé projekty se však stále častěji naráží na zdrojová omezení. Cílem obou zemí je zvyšování dodávek ruského plynu a ropy do Německa a celkově do Evropy.

Ruský Gazprom a německý E-ON spolupracují na řadě projektů, zabývajících se těžbou zemního plynu a výrobou elektřiny. Příkladem může být nedávno spuštěný plynovod NordStream, který byl Ruskem a Německem prosazován a realizován přes nesouhlas mnoha evropských zemí (Zagorskij, 2005: 11–13).

5.5.3 Nástup Angely Merkelové a současnost

Když se v listopadu 2005 kancléřkou stala Angela Merkelová, mnozí očekávali ochlazení vztahů mezi zeměmi, což se nestalo, avšak termín „přátelství“ byl nahrazen neutrálnějším „strategickým partnerstvím“. Oba státy mají stále hodně společných zájmů. Rusko je pro Německo důležitým odbytištěm a dodavatelem energetických surovin. Německo je pro Rusko významným ekonomickým partnerem, se kterým se mu podařilo navázat zvláštní vztahy. Tam, kde je to opravdu výhodné, spolupracuje SRN s Ruskem bez ohledu na protesty řady evropských států.²³

Nicméně v poslední době procházejí německo–ruské vztahy změnou. V minulosti bylo Německo vždy obhájcem ruských zájmů v Evropské unii a strategickým partnerem v oblasti energetiky a ekonomiky, avšak v posledních letech můžeme pozorovat rostoucí odcizení v bilaterálních vztazích. Německo chce rozvíjet projekty osvědčenými postupy, které modernizují ruský hospodářský a politický systém. Ruské elity se zajímají v první řadě o transfer technologií, ne o politické reformy. Německým podnikům se v Rusku stále daří, ale stále roste strach z nedostatku domácích reforem, slabé transparentnosti a nedostatečného pokroku v budování právního státu. Německo postrádá nápady, jak ovlivnit ruský reformní proces. Země sice vyvinula integrační politiku vůči Rusku, ale německé elity jsou frustrovány návratem Putina a pravděpodobným koncem projektu modernizace. Zdá se, že jeho návrat na post prezidenta povede k dalšímu odcizení mezi ruskými a německými politickými elitami (Meister, 2012: 3).

V letech 2005–2009 v otázce Ruska existoval dualismus mezi kancléřstvím v čele s Angelou Merkelovou a ministrem zahraničních věcí

²³ Россия и Германия: Общая характеристика отношений, dostupné na: <http://rossgerm.ru/Modernity/Politica/Page1.aspx>, 21.3.2013

Frankem-Walter Steinmeierem. Zatímco Angela Merkelová byla velmi skeptická ohledně komplexní spolupráce s Ruskem, Steinmeier byl hnací silou integrační spolupráce. Byly určité rozdíly mezi kancléřem a ministrem v tom, jak se vypořádat s Ruskem – pragmatismus a zaměření na lidská práva, nebo zaměření na spolupráci a integraci. Pro Steinmeiera bylo Rusko prioritou. Pod jeho vedením byla vyvinuta koncepce Partnerství pro modernizaci. Steinmeier zdůraznil trvalý význam energetické a zdravotní politiky, vzdělávání, vědy, a veřejné správy pro rozvoj bilaterálních vztahů. Na německo–ruských vládních konzultacích v říjnu 2008 Merkelová mluvila o „partnerství v inovacích“. Tato koncepce zahrnuje jako cíl společné hospodářské spolupráce zajištění udržitelnosti obou zemí v globální konkurenci (Meister, 2012: 3). Po roce 2009 střízlivost ve vztazích nahrazuje osobní vztahy, které zde existovaly již od dob Borise Jelcina a Helmuta Kohla. Angela Merkelová se snažila omezit setkání s ruským premiérem Vladimírem Putinem na znamení, že podporuje „nové moderní Rusko“ namísto „starého Putina v Rusku“. Role ministerstva zahraničních věcí se také mění po nástupu nového ministra zahraničí Guida Westerwelleho, který nikdy nevyvinul své vlastní koncepty politiky vůči Rusku, i když byl kritický vůči politice svého předchůdce (Meister, 2012: 4).

Německý diskurs o Rusku je v současné době ovlivněn dvěma hlavními skupinami. První z nich se zaměřuje na stav demokracie v Rusku, kdy kritizovala volební podvody během ruských parlamentních a prezidentských voleb. Část této skupiny se pokusila o podporu reformy, oznámené prezidentem Medveděvem. Druhá skupina se zaměřuje na strategické a ekonomické partnerství s Ruskem. Výsledkem tohoto rozdělení je to, že německý postoj k událostem v Rusku je často nejasný, což oslabuje německou politiku vůči Rusku (Meister, 2012: 5).

Poslední čtyři roky Rusko a Německo spojuje společný akční plán s názvem „Partnerství pro modernizaci“, v jehož rámci se realizují tzv. „majákové projekty“ v různých průmyslových odvětvích. Jednou z nejdůležitějších oblastí

rusko–německé spolupráce je stále oblast energetická. Nicméně rozsah bilaterální spolupráce se neustále rozšiřuje.²⁴

Německo je pro Rusko klíčovým ekonomickým partnerem. V roce 2012 bilaterální obchodní obrat dosáhl další rekordní výše 80,5 miliard eur a oproti roku 2011 vzrostl o 6,9%. V žebříčku obchodních partnerů pro vývoz je Rusko na 12. místě a na 7. místě v dovozu. Německý vývoz do Ruska se v roce 2012 zvýšil o 10,4% na 38 miliard eur, zatímco dovoz z Ruska se zvýšil o 3,8% na 42,5 miliardy eur. V žebříčku obchodních partnerů Německa se Rusko přemístilo z 11. na 10. pozici.²⁵

Mezi hlavní exportní produkty do Německa (více než 86% všech dodávek) patří ropa, zemní plyn, produkty z ropy a polotovary z nelegované oceli. Strukturu dovozu tvoří stroje, zařízení a dopravní prostředky – 61,0% a chemické výrobky – 20,9%).²⁶

Návrat Vladimira Putina do funkce ruského prezidenta nebude zásadně měnit německo – ruské vztahy. Spolupráce v oblasti energetiky zůstane i nadále základem pro vztah. Nicméně, Putinův návrat zvyšuje odcizení v rámci německo–ruské spolupráce a oslabuje strategické partnerství, což mimo jiné znamená omezení role Německa jako obhájce Ruska v EU. Zatímco německá strana chce podporovat oboustranně výhodnou spolupráci, ruská elita hledá především vlastní výhody. Přetrvávající slabost právního státu a jeho vliv na ekonomiku omezuje rozšíření hospodářské spolupráce mezi oběma zeměmi. Potenciál ruského trhu však zůstává nezměněn. Můžeme říci, že modernizace partnerství s Ruskem se více méně nezdařila především kvůli různým vizím této spolupráce. Německo potřebuje realisticky posoudit současný stav vzájemných vztahů. Zároveň ve spolupráci s Polskem a dalšími členskými státy (např.

²⁴ Посольство Российской Федерации в Федеративной республике Германия: *Торгово – экономические отношения*, dostupné na: <http://russische-botschaft.de/ru/dvustoronnienspotnosheniya/rossiisko-germanskije-torgovo-ehkonomicheskie-otnosheniya.html>, 22.3.2013

²⁵ Tamtéž

²⁶ Министерство экономического развития Российской Федерации: *Германия. Обзор торговых отношений с РФ*, dostupné na: http://www.ved.gov.ru/exportcountries/de/de_ru_relations/de_ru_trade/, 22.3.2012

Finskem), Německo se musí opět ujmout vedení v EU ohledně politiky vůči Rusku (Meister, 2012: 6–8).

5.6 Shrnutí

V této kapitole jsem se pokusil ukázat velmi rozmanité a komplexní vztahy mezi Ruskem a Evropskou unií. Ve srovnání se Spojenými státy je zřejmý základní rozdíl v ruském zahraničněpolitickém přístupu k oběma stranám. Vztahy mezi Ruskem a EU jsou mnohem komplexnější, než vztahy s USA, a zakládají se na mnoha úrovních. Je to dáno především tím, že EU je tvořena mnoha nezávislými státy, mezi nimiž jsou přítomny mocnosti, které mají velký vliv na chování Evropské unie jako celku. Dalším důležitým faktorem je geografická blízkost evropského společenství vůči Rusku.

Díky své komplexnosti jsou vzájemné vztahy o to složitější. Zatímco ve vztazích Ruska a Spojených států převládá bezpečnostní měřítko, v rusko-evropských vztazích převládá ekonomický a energetický sektor. Z bezpečnostního hlediska Evropská unie pro Rusko nepředstavuje bezprostřední hrozbu. Naopak, z výše uvedeného jsou patrné jeho snahy o vytvoření společného evropského bezpečnostního prostoru. Tyto cíle jsou však sledovány především kvůli přítomnosti a stálému rozšiřování Severoatlantické aliance na evropském kontinentu. Z toho vyplývá, že jako bezpečnostní hrozbu Rusko vnímá spíše Spojené státy, které NATO vévodí. Cílem Ruské federace je tedy vytlačit Alianci z Evropy a nahradit ji jinou bezpečnostní institucí, ve které by Rusko mělo stejný rozhodovací a řídicí podíl, jako Evropská unie. Z hlediska mocenské rovnováhy by se pak jednalo o poměrně zdařilé vyvažování Spojených států v bezpečnostním sektoru. Přitom by toto vyvažování bylo uskutečňováno s pomocí Evropské unie, tj. nejednalo by se o vyvažování západních velmocí, ale pouze jedné velmoci – Spojených států amerických.

Z hlediska ekonomiky a hospodářství můžeme vysledovat velmi vysokou míru závislosti mezi Ruskem a Evropskou unií. Na rozdíl od Spojených států se jedná o oboustrannou závislost, kdy se ani EU bez Ruska neobejde. Nicméně i zde převládá energetický sektor a závislost na ruských přírodních zdrojích. Domnívám se, že z ekonomického hlediska do jisté míry můžeme mluvit o

mocenském vyvažování, nicméně jde o vyvažování pouze EU a pouze prostřednictvím energetických surovin. Na rozdíl od Spojených států celkové obchodně – ekonomické vztahy hrají mnohem významnější roli pro obě strany, nicméně i zde, stejně jako v případě USA, Ruský trh dováží high-tech technologie výměnou za suroviny a komodity bez přidané hodnoty.

V ruské zahraniční politice vůči EU považují za důležitou změnu základních priorit. Zatímco do nedávna byla Evropská unie jedním z primárních vektorů, nyní se Rusko obrací na východ a vytváří nový eurasijský vektor, jehož prostřednictvím chce spolupracovat s Evropskou unií. Domnívám se, příčinou zvolení této strategie je dlouhodobé neshody mezi Ruskem a EU, a oboustranná neschopnost tyto neshody řešit.

Na příkladu rusko–německých vztahů vidíme, že Rusko nejedná primárně s EU jako celkem, ale má provázané bilaterální vztahy s jednotlivými zeměmi evropského společenství. Tyto vztahy se od vztahů s EU jako celkem velmi liší. Na příkladu Německa můžeme sledovat vývoj čistě bilaterálních vztahů, které již od 90. let minulého století byly specificky založeny na přátelství mezi vrcholnými představiteli obou zemí. Jednotlivé aspekty obchodně–ekonomických vztahů jsou řešeny bezprostředně hlavami těchto států, což lze považovat za celkově neobvyklý jev. Po nástupu Angely Merkelové a návratu Vladimíra Putina na post prezidenta můžeme vysledovat ochlazení vztahů, jelikož tyto se již nezakládají primárně na vzájemných sympatiích a Německo musí více zohledňovat postoj k Rusku ostatních členů EU. Nicméně vysoká míra vzájemné závislosti obou zemí a rostoucí ekonomická provázanost i nadále činí z Německa klíčového ruského partnera v rámci Evropské unie, který mnohdy usnadňuje prosazování ruských zájmů v EU, ale také způsobuje potíže a komplikace při vyjednáváních s Evropskou unií jako celkem.

6 ASIJSKÝ VEKTOR RUSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Ačkoli se práce věnuje vztahu Ruska k západním mocnostem, multivektorové paradigma ruské zahraniční politiky předpokládá navázání spolupráce i s jinými státy a regiony. Jedním z těchto států je Čína – soused Ruska, který zejména v posledním desetiletí hraje důležitou roli při budování vztahů Ruska s asijským regionem. V rozsahu této kapitoly se pokusím představit a analyzovat klíčové prvky, které jsou charakteristické pro vzájemné vztahy obou zemí v současné době.

6.1 Čína jako klíčový regionální partner

Pro ruskou zahraniční politiku představuje nástup Číny jiný druh výzvy, než jednání se Západem. Hlavními důvody jsou rychlý geopolitický a hospodářský vzestup Číny, přítomnost dlouhé pozemní hranice s tímto státem, která naznačuje, že tohoto aktéra nelze ignorovat. Navzdory nejistotě o čínských záměrech rusko–čínské vztahy zaznamenaly v uplynulém desetiletí zlepšení. Navzdory převážně západnímu zaměření ruské zahraniční politiky, a přestože mnozí ruští představitelé se obávají rostoucí síly Číny, vztahy mezi Moskvou a Pekingem se rychle rozvíjí. Je to dáno také sdíleným znepokojením o mezinárodní řád, který se vyvinul od konce studené války. Dominance Spojených států coby supervelmoci přivedla Rusko a Čínu na stejnou stranu ohledně nejdůležitějších otázek v globální politice. V posledních letech čínsko–ruská spolupráce se stala podstatně viditelnější. Rychle roste obchod a investice. Moskva a Peking se spojily proti akci USA v Iráku a volaly po stažení sil NATO ze Střední Asie. Vzájemná spolupráce je institucionalizována prostřednictvím pravidelných setkání a summitů. Nejvýznamnější platformou je pak Šanghajska organizace spolupráce (SCO). Takzvaný Rok Ruska v Číně (2005) a rok Číny v Rusku (2006) pomohly rozšířit ekonomické příležitosti pro ruské a čínské firmy a odstartovaly vzájemné kulturní výměny (Mankoff, 2009: 193).

Vlastnictví energetických zdrojů a kontrola nad jejich distribucí by mohly být významné při posilování ruské přítomnosti v asijsko–tichomořském regionu. Kvůli různým historickým, kulturním a demografickým překážkám je předčasné mluvit o integraci, nicméně v dlouhodobém horizontu se zde vytváří příležitosti

pro Rusko. Rostoucí energetické nároky rychle se modernizující Číny a touha dalších asijských ekonomik (zejména Japonska a Korejské republiky) diverzifikovat své dodávky zdrojů vytváří z Ruska důležitého strategického partnera. Prodej zbraní do Číny a Indie, jaderná spolupráce s těmito zeměmi a možnost otevření nových trhů v jihovýchodní Asii v důsledku asijské hospodářské obnovy naskytují nové ekonomické a geopolitické možnosti v tomto regionu (Lo, 2009: 67).

Čína je klíčovým regionálním partnerem. Její podpora je pro Rusko naprosto nezbytná k tomu, aby mohlo hrát geopolitickou roli, o kterou jeho elity usilují. Ruský zájem na prosazování multipolárního světového pořádku je silně závislý na spolupráci s Čínou, jelikož v současné době Rusko samo o sobě není bohaté, silné, nebo vlivné natolik, aby se mohlo důsledně postavit proti Spojeným státům nebo mohlo samostatně utvářet mezinárodní pořádek. Spolupráce s Čínou poskytuje Moskvě sílu a zároveň alternativu k pokračující integraci se západními mocnostmi (Mankoff, 2009: 194). Velký význam Číny z hlediska ekonomiky je doplňován její významem pro odvětví energetiky. Výstavba potrubí do Asie je jednou ze strategií, kterou ruští producenti energie zvolili jako prostředek ke snížení vlastní závislosti na Evropě (s její problematickou východní částí) coby odběrateli ruské ropy a plynu (Mankoff, 2009: 195).

Předseda prezidia Výboru pro zahraniční a bezpečnostní politiku Sergej Karaganov ve svém článku „*Russia's Asian Strategy*“ uvádí, že prezident a premiér upozornili na nutnost ekonomického zaměření se na Asii a během posledních let bylo podepsáno velké množství protokolů a dohod, přičemž jejich velká část již běží. Dále uvádí, že: „*Čína poskytla přibližně 25 miliard dolarů formou půjčky ruským naftařským společnostem Rosněfť a Transněfť výměnou za dodávky ropy prostřednictvím nově postaveného ropovodu, který povede mezi východní Sibiří a Pacifikem* (Karaganov, 2011).“ Podotýká však, že například zahraničněpolitická koncepce z roku 2008 neobsahuje dramatický obrat asijským směrem. Dle něj je to dáno tím, že ruská veřejnost vnímá Čínu jako hrozbu a Rusko by se mělo orientovat na Evropu a zaměřit se na rozvoj vztahu západním směrem. Karaganov však tvrdí, že, asijský vektor ruské zahraniční politiky

nemůže nahradit evropskou orientaci Ruska. Je to dáno především kulturní a politickou orientací země jako součásti evropské civilizace a také nepřijatelnosti asijského sociálního modelu (Karaganov, 2011).

Ministr zahraničních věcí Sergej Lavrov ve svém článku *The Rise of Asia, and the Eastern Vector of Russia's Foreign Policy* také uvedl, že „*neexistuje možný bezprostřední konflikt mezi evropským a asijským směrem ruské diplomacie. Každý směr je pro nás cenný sám o sobě. Asijsko-pacifická architektura se intenzivně mění, což by nemělo být vnímáno jako hrozba, ale jako příležitost* (Lavrov, 2006).“

Karaganov také upozorňuje na to, že pokud by Rusko neprojevovalo aktivitu asijským směrem, pak by se mohlo stát energetickým a následně i ekonomicko – politickým přívěskem Číny (Karaganov, 2011).

Orientaci současných a budoucích rusko–čínských vztahů především na ekonomiku dokládá návštěva Moskvy nově zvoleným čínským prezidentem Siem Ťin-pchingem 22. března 2013. Nutno podotknout, že se jednalo o první zahraniční návštěvu nového prezidenta. Fakticky tento vizit vytvořil základ pro vztahy dvou států v nadcházejících letech. „*Zvláštní pozornost byla věnována obchodu a hospodářské spolupráci, zaměřené na podporu společných investičních toků. Dohodli jsme se na využití možnosti nabízených rusko–čínským investičním fondem, se zaměřením na infrastrukturu a průmyslové projekty na ruském Dálném východě. Velký počet společných projektů nám naznačuje, že v blízké budoucnosti výše vzájemného obchodu dosáhne 100 miliard dolarů a následně pak 150 miliard dolarů.*“²⁷ uvedl Vladimír Putin. Si Ťin-pching poznamenal, že „*spolupráce obou zemí v energetickém sektoru je rozsáhlá a komplexní, stejně jako spolupráce v jiných oblastech ekonomiky. Vždy si jdeme naproti s cílem dosáhnout vzájemného prospěchu.*“²⁸ Zakládací listinu,

²⁷ Евгений Рожков: Первый зарубежный визит Си Цзиньпина: Москва и Пекин сделали акцент на экономике, dostupné na:

<http://www.vesti.ru/doc.html?id=1062172&cid=5>, 6.4.2013

²⁸ Тамтѣж

vytvořenou během návštěvy, oba lídři nazvali novou stránkou ve vztazích mezi Ruskem a Čínou.²⁹

6.2 Postavení Ruska a Číny v rámci Šanghajske organizace pro spolupráci

Navzdory své poměrně krátké existenci se Šanghajska organizace pro spolupráci (SCO) vyvíjí v potenciálně nejsilnější regionální organizaci, která se v Asii po skončení Studené války objevila. Organizace je fórem pro strategickou spolupráci ve Střední Asii a základní spojenci mezi Východní Asii a středoasijskými státy. Kvůli rostoucímu množství bezpečnostních režimů ve světě je těžké definovat povahu SCO. Její členové trvají na tom, že společenství je založené na důvěře a vzájemné spolupráci a není alianci proti určitému nepříteli. V současné době se členské státy SCO potýkají s tradičními i netradičními bezpečnostními problémy, včetně terorismu a politického extremismu, čelí intenzivní globální konkurenci a jsou znepokojeni vlivem Západu v Eurasii, především v návaznosti na události ze září 2001 a rozmístění amerických a dalších mezinárodních sil v Afghánistánu. Střední Asie se stala nárazníkovou zónou mezi ruskými a čínskými regionálními zájmy a mostem pro budování strategického partnerství mezi Pekingem a Moskvou. Překážkou pro naplnění společných bezpečnostních cílů Ruska a Číny byla nejistá povaha regionálních vlád (Lanteigne, 2007: 605–607).

V červnu 2004 byl Mongolsku udělen status pozorovatele a zvláštní kontaktní skupina navrhla, aby se do organizace zapojil také Afghánistán. O rok později byl status pozorovatele udělen Indii, Iránu a Pákistánu. Zahrnutí dalších států do organizace vyplývalo z přesvědčení, že SCO by mohla rozšířit své strategické a ekonomické zájmy mimo region Střední Asie.

Touha po prohlubování regionální spolupráce v rámci SCO rozšířila její mandát. Činnost organizace proti terorismu, separatismu a extremismu byla rozšířena o spolupráci v oblasti obchodu, vědy a techniky, kultury, energetiky a životního prostředí. Na druhém summitu Šanghajske organizace spolupráce,

²⁹ Tamtéž

který se konal v Petrohradu v roce 2002, byla také vytvořena Antiteroristická struktura (RATS), která působí jako informační spojnice mezi státy v rámci regionální bezpečnosti. Bezpečnostní ministerstva jednotlivých členských států mají povinnost poskytovat personál pro informační centra RATS. Antiteroristická struktura se zaměřila na koordinaci boje proti terorismu a vzájemnou informační propojenost mezi členskými státy ale i dalšími mezinárodními aktéry, mimo jiné prostřednictvím vědeckých konferencí a vytváření právních dokumentů o boji proti terorismu ve spolupráci s Radou bezpečnosti OSN a vytvoření společné databáze (Lanteigne, 2007: 609–611).

Co se týče multilaterální politiky, Čína zaujímá podobně pragmatický postoj jako Rusko, avšak do popředí staví více otevřenou mnohostrannou spolupráci a bezpečnostní sféra ustupuje do pozadí. Omezování „tří zlých sil“ (terorismus, etnický a náboženský extremismus) zůstávalo jádrem SCO. Nicméně v posledních letech dalším těžištěm spolupráce v rámci SCO se stala hospodářská a obchodní spolupráce a energetická bezpečnost. Čína si je vědoma své slabší vojenské přítomnosti v regionu. Proto využívá svých hospodářských zdrojů k zajištění středně a dlouhodobé výhody v hospodářské a ekonomické sféře. Snaží se o zajištění dodávek energetických surovin a řízení pronikání Evropské unie a Spojených států do regionu. Tímto se Čína vyhýbá přímé konfrontaci s Ruskem (Bendini, 2012: 7).

V současné době má Čína v Šanghajské organizaci spolupráce absolutní ekonomickou výhodu, nicméně Rusko je před Čínou v několika dalších aspektech. SCO má pro Čínu praktické funkce, jako je boj proti terorismu a platforma pro rozšíření čínsko–ruského strategického partnerství. Často se spekuluje o tom, kdo je skutečným vůdcem SCO. V současné době Čína není schopná vést organizaci, ale pravděpodobně takové ambice ani nemá. Je to dáno tím, že tyto dvě země jsou nezávislými globálními mocnostmi a mají vliv na světové scéně, proto by nebylo vhodné vyvolávat vzájemnou konfrontaci na půdě SCO. Rusko je důležitým strategickým partnerem a zachování takového vztahu umožní snadnější prosazení obou zemí v celosvětovém měřítku. Nicméně

ekonomická propast mezi zeměmi se rozšiřuje a každá má jiný vývoj. Proto je možné, že Rusko bude provádět určité změny v jeho politice vůči Číně.³⁰

Během summitu SCO v červnu 2012 byl schválen program spolupráce v boji proti terorismu a přijato usnesení o opatřeních a mechanismech reakce na situace, které ohrožují mír, bezpečnost a stabilitu v regionu. Mnoho podepsaných dokumentů bylo věnováno regionální bezpečnosti a spolupráci v této oblasti pro rok 2013–2015. Mezi politickými a diplomatickými opatřeními je finanční a humanitární pomoc, evakuace lidí a výzkumné mise v rámci SCO. Žádná usnesení však neobsahují vojenská opatření, jelikož SCO není vojenskou organizací, nicméně prioritou zůstává bezpečnost v regionu. Hlavním výsledkem summitu bylo rozšíření vlivu SCO mimo středoasijský region po udělení Afghánistánu statusu pozorovatele a Turecku partnera v dialogu. Nicméně, summit v Pekingu potvrdil, že organizace je skutečně rozdělena do skupin zájmů a stala se arénou pro soupeření mezi Pekingem a Moskvou. Ekonomická agenda SCO zřejmě částečně selhala, kdy se Rusku a Číně nepodařilo dohodnout na klíčových iniciativách ohledně vytvoření Rozvojové banky SCO a Zvláštního účtu Šanghajské organizace spolupráce.³¹

Je tedy těžké odpovědět na otázku, co se v rámci SCO reálně dělá. Byla přijata Deklarace hlav států o budování dlouhodobého míru v regionu, byly stanoveny základní strategie vývoje SCO a také opatření a mechanismy, které budou použity organizací v případě ohrožení míru, bezpečnosti a stability v regionu. Nicméně, řada expertů poukazuje na skryté soupeření mezi Čínou a Ruskem. Ruská strana přidává větší význam jiným regionálním organizacím, jako je Eurasijská unie a CSTO, jejichž členem není Čína a které vytvářejí překážky v obchodních vztazích mezi Čínou a bývalými sovětskými republikami. Experti poukazují na to, že konfrontace mezi Moskvou a Pekingem v rámci SCO bude narůstat, jelikož svět si nemůže poradit s tím, jak rychle se Čína mění a pomalu vytlačuje Rusko z jeho tradiční sféry vlivu. Výsledky, které ruská

³⁰ Global Research: *SCO: Vehicle For China, Russia To Defend Themselves Against West*, dostupné na: <http://www.globalresearch.ca/sco-vehicle-for-china-russia-to-defend-themselves-against-west/27534>, 10.4.2013

³¹ Itar-Tass News Agency: *The SCO summit shows some disagreements between Russia and China*, dostupné na: <http://www.itar-tass.com/en/c142/441039.html>, 10.4.2013

diplomacie dnes považuje za úspěch, mohou ještě více posílit vliv Pekingu v regionu.³²

Nehledě na to, SCO má velké plány na rozvoj obchodní spolupráce, přičemž není nutné transformovat organizaci do ekonomického či jakékoliv jiného sdružení. V rámci regionální organizace, ve které ekonomická spolupráce je jedním z mnoha vektorů, má SCO velkou šanci realizovat svůj potenciál formou spolupráce s jinými multilaterálními strukturami, které jsou přítomné v regionu. Jedná se především o Celní unii, Společný hospodářský prostor a budoucí Euroasijskou unii, která bude tvořit jádro integračních procesů v regionu. Otázka boje proti terorismu, extremismu a organizovanému zločinu, tj. otázka, kvůli které byla SCO původně vytvořena, i nadále dominuje, protože tyto hrozby a problémy nebyly eliminovány.³³

6.3 Shrnutí

Do značné míry je ruská politika vůči Číně jednou z funkcí její větší strategické vize – vybojovat pro sebe samostatnou roli na světové scéně. V této souvislosti je Čína užitečným spojencem, jehož ekonomika (s masivní poptávkou po energiích) doplňuje ruskou. Čína také sdílí s Moskvou představu o multipolárním světovém systému, založeném na principu svrchované velmoci. Zároveň Moskva i nadále rozvíjí vztahy se západními mocnostmi (stejně jako s jinými velkými asijskými zeměmi, jako je Japonsko a Indie). Čínský zájem o integraci do světové ekonomiky rovněž působí proti tvorbě protizápadního bloku, táhnoucího se od Moskvy do Pekingu. Čína je bezpochyby blízkým strategickým partnerem Ruska, i když jsou vzájemné vztahy často založené na překrývajících se zájmech (Mankoff, 2009: 197). Z hlediska rovnováhy moci může Rusko v Číně spatřovat nejen ekonomického partnera, ale do značné míry partnera politického. Obě země sdílí pohled na budoucí povahu mezinárodního systému, což by v budoucnosti mohlo vyústit ve spojení, které by mocensky vyvažovalo Západ. O spojení by se jednalo z toho důvodu, že mezi oběma

³² Eurasianet: *Китай и Россия: битва за центральную Азию за рамками ШОС?* Dostupné na: <http://russian.eurasianet.org/node/59395>, 11.4.2013

³³ InfoSCO: Главные «скрепы» экономического сотрудничества в рамках ШОС, dostupné na: <http://infoshos.ru/ru/?idn=10629>, 11.4.2013

zeměmi je zřejmý rozdíl a to především na ekonomické úrovni. V této oblasti Rusko zatím není schopno Čínu vyvažovat, nicméně ji může konkurovat například v bezpečnostní oblasti, ve které musí Čína s Ruskem stále počítat.

7 ZÁVĚR

Cílem práce bylo analyzovat multivektorovou politiku Ruské federace vůči západním velmocím, konkrétně vůči Spojeným státům a Evropské unii. Základní hypotézou bylo to, že multivektorová zahraniční politika je nástrojem mocenského vyvažování Západu, proto jako teoretické východisko jsem zvolil teorii rovnováhy moci. Strukturálně budu postupovat podle jednotlivých kapitol a v závěru se pokusím o potvrzení či vyvrácení stanovené hypotézy.

Multivektorová politika Ruské federace je zaměřena na vzájemnou spolupráci s jednotlivými aktéry mezinárodního systému a to v rámci celého světa. Prvotním cílem této zahraniční politiky je dosahování vlastních národních zájmů prostřednictvím vzájemně výhodné spolupráce s těmi aktéry, kteří o to projeví zájem. Pokusím se tedy nalézt odpověď, zda multivektorová politika má také za cíl vyvažovat (především) západní mocnosti.

Po skončení bipolárního konfliktu vztahy Ruska a Spojených států amerických prošly určitým vývojem. USA jsou nyní světovou velmocí, která dokáže určovat a kontrolovat dění v rámci celého mezinárodního systému. Rusko toto postavení ztratilo. Je zcela zřejmé, že již od 90. let minulého století se Rusko snaží toto postavení vrátit a stát se světovou mocností. Nicméně i přes veškeré pokusy byla tato snaha neúspěšná. První pokusy o reálné znovudobytí velmocenského postavení přicházejí po roce 2000, kdy Borise Jelcina vyměnil Vladimír Putin. Je to patrné i ze zahraničněpolitické koncepce z roku 2000, která otevřeně uvádí, že se světový systém stává unipolárním v čele s USA a Rusko se tomu bude snažit bránit. Podle této koncepce Rusko bude vytvářet multipolární systém s mechanismy kolektivního řešení klíčových problémů.

Koncepce z roku 2000 otevřeně uvádí, že pokud se Spojené státy pokusí o rozmístění systému protiraketové obrany v bezprostřední blízkosti ruských hranic, pak se Rusko bude muset přijmout vhodná opatření k tomu, aby zajistilo svou národní bezpečnost. Spolu s tím ale Ruská federace vyzdvihla důležitost spolupráce se Spojenými státy pro zajištění mezinárodní bezpečnosti.

Následující koncepce zahraniční politiky měly v tomto směru obdobný charakter. Jejich prostřednictvím je Spojeným státům stále vytýkáno unipolární chování a zasahování do záležitostí jiných států.

Z hlediska vojenských kapacit a bezpečnosti je zřejmá převaha Spojených států. Rusko se však snaží tuto převahu vyvážit prostřednictvím bilaterálních odzbrojovacích smluv a dohod, které snižují především jaderný potenciál obou zemí. V tomto ohledu je ruskou stranou vytýkána jistá neochota Spojených států o hlubší spolupráci v této oblasti.

Z analýzy vzájemných vztahů dvou zemí vyplývá, že americký vektor ruské zahraniční politiky má dvě odlišné podoby: (1) z ekonomického a hospodářského hlediska je vzájemná spolupráce na celkem dobré úrovni a v posledních letech míra vzájemného obchodu neustále roste. Negativním faktorem je však skutečnost, že tato míra je nevyvážená. Zatímco pro Rusko jsou Spojené státy jedním z nejdůležitějších obchodních partnerů, pro USA je Rusko spíše jedním z mnoha partnerů, který nemá zásadní význam, i když tento význam v posledních letech roste. Rusko se pro Spojené státy stává zásobárnou energetických surovin, zatímco Rusko dostává od USA hotové vysokotechnologické výrobky a technologie. Z ekonomického hlediska je tento vývoj příznivý, nicméně z hlediska mocenské rovnováhy stále nemůžeme mluvit o plnohodnotném vyvažování. (2) Z hlediska vojenské bezpečnosti je situace komplikovanější. Na jedné straně Spojené státy technologicky převládají i v této oblasti. V posledních letech Rusko sice zvyšuje svůj vojenský potenciál (modernizace armády), nicméně zatím také nemůžeme mluvit o zcela vyrovnaném stavu. Na druhé straně je zde otázka vzájemných hrozeb. V současné době jak Rusko, tak i Spojené státy nechtějí provokovat jeden druhého. Dle mého názoru je to jedním z úspěchů ruské multivektorové politiky posledních deseti let, kdy se Rusku podařilo přinutit Spojené státy k tomu, aby tuto zemi přestaly ignorovat a aby s ní počítaly. Toho se Putinovi podařilo dosáhnout, aniž by razantně zvyšoval vojenský potenciál země. Tento úspěch můžeme připsat rostoucí ruské ekonomice a také výrokům adresovaným Spojeným státům (viz Putinův projev na Mnichovském kongresu v roce 2007). Dalším příkladem může být válka v Gruzii a politika Spojených států vůči zemím

SNS, kdy do tohoto regionu zasahují s určitou rozvahou, aby zasahováním do ruské „sféry vlivu“ Moskvu neprovokovaly. Domnívám se, že v tomto ohledu se Ruské federaci podařilo dosáhnout uznání ze strany Spojených států a vyvažovat vojenskou moc, aniž by fyzicky zvyšovala svůj vojenský potenciál.

Evropský vektor ruské zahraniční politiky se od amerického poněkud liší. Je to dáno především povahou Evropské unie jako integrovaného celku, skládajícího se z mnoha států, a také geografickou blízkostí této entity – EU a Rusko jsou sousedé.

V rámci rusko – evropských vztahů vidím snahu Ruské federace o nastolení mocenské rovnováhy především v oblasti bezpečnosti. Rusko je stále znepokojeno neustálým rozšiřováním NATO na východ, kde se dostalo bezprostředně k ruským hranicím. Moskva vnímá Evropskou unii jako důležitého a významného aktéra mezinárodní bezpečnosti, avšak jsou zde patrné obavy ze Severoatlantické aliance, která podle ní představuje především zájmy Spojených států amerických a jejich snahu o další rozšiřování svého vlivu. Hlavním cílem Ruské federace v oblasti bezpečnosti je vytvořit společnou bezpečnostní organizaci, na které by se v lepším případě podílely Rusko, Evropská unie ale i USA. Tato organizace (například na bázi OBSE) by se tak stala alternativou a z hlediska mocenského vyvažování protiváhou NATO. Tím by Rusko zajistilo mocenskou rovnováhu v bezpečnostním sektoru. Nicméně veškeré pokusy o vytvoření takovéto organizace se zatím neseťkaly s úspěchem a Ruská federace musí i nadále počítat s přítomností Severoatlantické aliance v evropském prostoru. Můžeme tedy říci, že z bezpečnostního hlediska se Rusku zatím nedaří NATO vyvažovat. Domnívám se však, že na vině není pouze neschopnost Ruska podniknout kroky k vyvážení, ale také neschopnost (nebo neochota) Evropské unie učinit totéž. Vztahy mezi EU a Ruskem jsou založeny především na dohodě PCA a dále pak na řadě bilaterálních dohod, které mají většinou sektorový charakter. Navíc, jak vidíme na příkladu Německa, zde existuje dělení na vztahy Ruska a EU jako celku a na čistě bilaterální vztahy Ruska a jednotlivých států Unie, jejichž prostřednictvím se Rusko často snaží prosazovat svoje zájmy v rámci celé EU. Tato skutečnost je dle mého názoru jedním ze základních důvodů, proč se Moskvě dlouhodobě nedaří dohodnout na společné bezpečnostní

politice. V této souvislosti však nesmíme opomenout, že i na straně EU se setkáváme s podobnými problémy, kdy některé státy Společenství nesdílejí jednotný postoj vůči Rusku, což také brzdí bezpečnostní integraci. Domnívám se, že právě kvůli vzájemnému tření se Rusko v poslední době uchýlilo jiným směrem a to v podobě eurasijského vektoru zahraniční politiky. Budoucí Eurasijská unie v čele s Ruskem (pokud bude vytvořena) by se tedy mohla stát mocenskou protiváhou Evropské unie a to protiváhou jak bezpečnostní, tak i ekonomickou. Ostatně prezident Putin již deklaroval, že Evropská unie bude nyní muset počítat nejenom s Ruskem, ale i s Eurasijskou komisí.

Pokud ve vztazích mezi Ruskem a USA již tradičně dominuje bezpečnostní měřítko, pak ve vztazích s EU je to měřítko ekonomické. Nehledě na vzájemné neshody a komplikace jak Evropská unie, tak i Rusko si uvědomují vzájemnou závislost a to především v ekonomické a energetické sféře. Evropská unie je významným ruským obchodním partnerem, což je ostatně deklarováno i v Koncepcích zahraniční politiky z let 2008 a 2013. Evropská unie je závislá na ruských dodávkách ropy a plynu, což se v průběhu příštích let nezmění a je tedy třeba s tím počítat. Nicméně stejně jako v případě Spojených států i zde je Rusko především poskytovatelem energetických surovin a spotřebitelem hotových výrobků z EU, která je největším investorem do ruského hospodářství. I přes problematické vztahy v oblasti energetiky by se vzájemná spolupráce mohla v příštích letech zlepšovat. K tomu by měla přispět dopracovaná iniciativa Partnerství pro modernizaci, která by měla zajistit rychlejší ekonomický a sociální rozvoj Ruské federace. Případně by k tomu mohlo přispět vytvoření bezvízového režimu mezi Ruskem a EU, o který v poslední době ruská strana hodně usiluje. Ačkoli zatím nemůžeme mluvit o faktickém vyvažování Evropské unie v ekonomické oblasti, dá se předpokládat, že tyto dva aspekty (pokud budou naplněny) a také nedávný vstup Ruska do WTO by v příštích letech mohly významně přispět k intenzivnější ekonomické revitalizaci Ruska a tím tedy z něj vytvořit konkurenceschopného aktéra, který by již mohl do jisté míry tvořit mocenskou protiváhu Západu v ekonomicko–hospodářské oblasti.

Jelikož práce pojednává a multivektorové zahraniční politice, bylo také nutné zmínit i jiné než západní směry. Dle mého názoru nejdůležitějším

partnerem Ruska mimo západní polokouli je Čína. Jako důležitá se jeví i v případě, kdy na multivektorovou politiku nahlížíme optikou mocenské rovnováhy. Z hlediska ekonomiky Čína, stejně jako EU a Spojené státy, v současné době nad Ruskem převažuje, nemůžeme tedy mluvit o vyvažování moci v této oblasti. Nicméně oproti Západu má Čína pro Rusko jednu nesmírnou výhodu: obě země se snaží o nastolení multipolárního systému bez Spojených států v čele. Rusko tedy má souseda, který v tomto ohledu může být dobrým spojencem. V současné době Čína převládá ekonomicky, Rusko však stále ještě udržuje převahu v bezpečnostní oblasti. Spojení těchto aktérů do strategické aliance by mohlo vytvořit poměrně silnou entitu v mezinárodním systému, která by mohla konkurovat západním mocnostem. Jak vidíme z předchozí kapitoly, obě země se toho již snaží dosáhnout prostřednictvím SCO, kdy oblasti spolupráce se postupně rozšiřují a organizace má potenciál k tomu, aby rozšířila svůj vliv mimo středoasijský region. Problémem však je, že jak v rámci této SCO, tak i v rámci bilaterálních vztahů mají Rusko a Čína často rozdílné cíle. Zatímco Čína primárně usiluje o dodávky energetických surovin, Rusko se snaží prostřednictvím Číny vylepšit svou ekonomickou situaci a udržení role hlavního vojensko–bezpečnostního aktéra v regionu.

Teorie mocenské rovnováhy říká, že schopnost vyvažovat má pouze aktér či skupina aktérů, která ve výsledku má stejné nebo přibližně stejné kapacity, jako vyvažovaná mocnost. Jedná se především o vojensko–bezpečnostní, materiální a ekonomické kapacity. Pokud se tedy podíváme na tři zkoumané případy z tohoto hlediska, pak zjistíme, že v tomto směru Rusko zatím nedokáže západní mocnosti vyvažovat. Z hlediska bezpečnosti sice má potenciál, avšak v ekonomické oblasti je ruské hospodářství stále ve fázi vývoje a je zaměřené primárně na dodávky základních surovin a energetických zdrojů. Nemohu tvrdit, že je to špatné, jelikož situace v této oblasti se postupně zlepšuje a ruské vedení se snaží učinit veškeré kroky k rychlejší modernizaci země. Nicméně v současné době nemůžeme mluvit o faktickém vyvažování.

Teorie mocenské rovnováhy však také říká, že vyvažování moci nemůžeme vnímat pouze materialisticky, jelikož takové vnímání nedává smysl. Musíme začlenit sociální a interakční proměnnou, abychom mohli pochopit

transformaci systému rovnováhy moci. V tomto ohledu můžeme říci, že během posledního desetiletí se Ruské federaci podařilo zlepšit své postavení na mezinárodní scéně. Ekonomický růst, odsouzení unipolárního chování Spojených států a jednotlivé výroky ruského vedení donutily (nejen) Spojené státy vnímat Rusko jako důležitého aktéra v mezinárodních vztazích.

Jako základní problém v chování Ruské federace vidím to, že jak na straně Ruska, tak i na straně západních mocností (především USA) je stále patrný duch Studené války, kdy se aktéři často vnímají jako nepřátelé. Jednotlivé koncepce zahraniční politiky Ruské federace stále uchovávají protiamerickou rétoriku, kdy jsou Spojené státy obviňovány ze sobeckého chování a ignorování mezinárodních institucí (především OSN). V této souvislosti koncepce uvádí, že Rusko se bude snažit o vyrovnání moci prostřednictvím mezinárodních organizací. Jak je ale vidět, Rusku se to stále nedaří, jelikož tato prohlášení se v jednotlivých koncepcích objevují již v průběhu posledních 13 let. V této souvislosti se domnívám, že zde můžeme mluvit spíše o vyrovnání hrozeb, než moci. Spojené státy zatím Rusko bezprostředně neohrožily a předpokládám, že v dohledné době neohroží. Evropská unie není Ruskem vnímána jako aktér, který by jej mohl přímo ohrozit. Zůstává zde pouze faktor Studené války, který nutí Rusko vnímat Spojené státy jako hrozbu a EU jako prostředníka, který tuto hrozbu přibližuje k ruským hranicím.

Na základě získaných poznatků se domnívám, že stanovenou hypotézu nelze jednoznačně potvrdit či vyvrátit. Nelze tedy jednoznačně říci, že primárním cílem multivektorové politiky Ruské federace je mocensky vyvažovat západní velmoci. Důvodem je to, že teorie mocenské rovnováhy předpokládá vyrovnaný stav mezi mocností a vyvažujícím aktérem. Týká se to především ekonomického a vojensko–bezpečnostního sektoru. Z tohoto hlediska můžeme říci, že multivektorová politika není nástrojem vyvažování, jelikož Rusko v současné době nemá dostatečné kapacity v těchto sektorech, aby dokázalo Západ úspěšně vyvažovat. Problémy, se kterými se Ruská federace potýká, jsou tyto:

- Extrémní závislost ruské ekonomiky na dodávkách ropy, plynu a nerostných surovin.

- Neschopnost vytvořit bezpečnostní a ekonomické uskupení, které by se stalo protiváhou Severoatlantické aliance nebo EU. Za dílčí úspěch v tomto směru můžeme považovat spolupráci s Čínou v rámci SCO, která se jeví jako významná organizace s velkým potenciálem, která by v budoucnu mohla Západ vyvažovat. Dalším takovým uskupením by se mohla stát Eurasijská unie.
- Vztahy s Evropskou unií jsou komplikovány rozdílným přístupem Ruské federace: multilaterální vztahy s EU jako celkem a zároveň bilaterální vztahy s jednotlivými členy.

Vidíme tedy, že fakticky multivektorová politika není schopná docílit mocenské rovnováhy a to jak vůči Západu, tak i vůči ostatním mocnostem (např. Číně).

Dalo by se tedy říci, že hypotéza se nepotvrdila, nicméně se domnívám, že tomu tak není. Pokud budeme multivektorovou politiku vnímat jako nástroj vyvažování hrozeb a výše uvedené sektory nebudou představovat základ pro vyvažování (tj. rovnováhu moci nebudeme vnímat pouze materialisticky), pak se ukazuje, že multivektorová zahraniční politika je nástrojem vyvažování západních velmocí, kdy i přes nepříznivou materiální stránku se již podařilo dosáhnout určitých cílů. Hlavními důvody, proč takto můžeme uvažovat, jsou tyto:

- Stále přítomný duch Studené války a soupeření jak na straně Ruska, tak i Spojených států.
- Jednotlivé koncepce zahraniční politiky otevřeně obviňují Spojené státy z unilaterálního chování, ignorování ostatních aktérů v mezinárodních vztazích a vměšování se záležitostmi jiných zemí.
- Ekonomický růst Ruské federace přiměl západní mocnosti k tomu, aby začali Rusko vnímat jako důležitého aktéra mezinárodních vztahů.
- Válka v Gruzii, výroky prezidenta Putina, případ s protiraketovou obranou NATO ve Střední a Východní Evropě a nejisté chování Spojených států v zemích SNS naznačuje, že Rusko je vnímáno jako vlivný aktér na

mezinárodní scéně, a i přes jeho slabost v určitých oblastech je nutné s ním počítat.

Spojené státy jsou Ruskem stále vnímány jako hrozba a Rusko se snaží o její eliminaci především prostřednictvím mezinárodních organizací a spřízněných zemí. Evropská unie není Ruskem vnímána jako bezprostřední hrozba, ale prostředník, který přibližuje hrozbu ze strany USA. V tomto smyslu můžeme tedy mluvit o multivektorové politice jako o nástroji vyvažování hrozeb, kdy klíčovou hrozbou jsou Spojené státy americké. Multivektorová politika je snahou o nastolení multipolárního světového systému a vytvoření z Ruska světové mocnosti a můžeme říci, že do jisté míry se to Putinovi již povedlo.

Dle Mearsheimerovy terminologie můžeme Rusko označit za zemi, která současný mezinárodní systém považuje za nevyvážený multipolární. Multivektorová zahraniční politika Ruské federace vykazuje jisté úsilí o nastolení a zachování mocenské rovnováhy. Pokud ale mocenskou rovnováhu budeme vnímat pouze materialisticky, pak lze konstatovat, že v současné době se tento cíl nedaří naplnit.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

Amin, Musarat – Naseer, Rizwan (2011). Balance of Power: A Theoretical explanation and its Relevance in Contemporary Era. *Berkeley Journal of Social Sciences* 1 (10), s. 1–16. Dostupné na:

<http://www.berkeleyjournalofsocialsciences.com/NovDec3.pdf>

Arbatov, A. (2010). *Uravněňije bezopasnosti*, s. 130–131. Dostupné na: http://www.yabloko.ru/books/arbatov_equation.pdf

Arbatova, N. (2013). *Rossija i ES: Vozmožnosti partnerstva*. Rossijskij sovet po meždunarodnym delam, nestránkováno. Dostupné na:

http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1559&active_id_11=38#top, 6.4.2013

Bendini, Roberto (2012). *Old games, new players: Russia, China and the struggle for mastery in Central Asia*. (Belgie: European Union Directorate-General For External Policies), s. 7.

Bobo, Lo (2003). *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy* (Malden: Blackwell Publishing Ltd), s. 51–71.

Claude L. Jr., Inis (1962). *Power and International Relations* (New York: Random House Inc.), s. 52–68.

Claude L. Jr., Inis (1989). The Balance of Power Revisited. Special Issue on the Balance of Power. *Review of International Studies* 15 (2). s. 77–85.

Connolly, Richard (2012). Russia-EU economic relations: towards a Partnership for Modernization? *Vsja Evropa* 2 (63), nestránkováno. Dostupné na: <http://www.alieuropa.ru/ekonomicheskie-otnosheniya-rossii-i-es-navstrechu-partnerstvu-vo-imya-modernizatsii>, 25.3.2013

Dibb, Paul (1995). The balance of power: Theory and practice. In: Towards a New Balance of Power in Asia. *The Adelphi Papers*, 35 (295), s. 6–7.

Entin, Mark (2012). Obščee sostojanije otnošnij meždú Rossijej i ES. *Vsja Evropa* 10 (70), nestránkováno. Dostupné na:

<http://www.alleuropa.ru/obschee-sostoyanie-otnosheniy-mezhdu-rossiey-i-es>,
25.3.2013

Glebov, G. – Milaeva, O. (2010). *Sovremennyye meždunarodnyje otnošeniya*. Penzenskij Gosudarstvennyj Universitet) s. 69–74.

Graham, Thomas (2008). *U.S.-Russia Relations: Facing Reality Pragmatically*. (Center for strategic and international studies), s. 5–6.

Grajauskas, Rokas (2009). What is new in Russia's 2009 national security strategy? *Eastern Pulse* 6 (21), s. 3–5. Dostupné na:

http://www.eesc.lt/public_files/file_1251361044.pdf

Karaganov, Sergey (2011). *Russia's Asian Strategy*, nestránkováno. Dostupné na:

<http://eng.globalaffairs.ru/pubcol/Russias-Asian-Strategy-15254>, 6.4.2013

Kratochvíl, Petr (2002). Polarita v teorii mezinárodních vztahu. *Mezinárodní vztahy* 4/2002, s. 33.

Krivolapova, D. (2009). *Analiz vněšněekonomičeskich otnošnij Rossii i SŠA*, nestránkováno. Dostupné na:

<http://www.ibl.ru/konf/140509/67.html>, 10.3.2013

Kulik, Sergej (2012). *Rossija-Evropskij sojuz: o razvilkach „strategičeskogo partnerstva“* (Institut sovremennogo razvitija), s. 96. Dostupné na:

http://www.alleuropa.ru/files/2012/68/Russia_EU_Kulik.pdf

Lanteigne, Marc (2007). "In Medias Res": The Development of the Shanghai Cooperation Organization as a Security Community. *Pacific Affairs* 4 (79), s. 605–622.

Lavrov, Sergei (2006). The Rise of Asia, and the Eastern Vector of Russia's Foreign Policy. *Russia in Global Affairs* 3/2006. Dostupné na:

http://eng.globalaffairs.ru/number/n_6865, 6.4.2013

Lavrov, Sergei (2008). Russia and the World in the 21st Century. *Russia in Global Affairs* 3/2008. Dostupné na:

http://eng.globalaffairs.ru/number/n_11291, 6.3.2013

Lynch, Dov (2004). Russia's Strategic Partnership with Europe, *Washington Quarterly* 27(2), s. 100.

Mankoff, Jeffrey (2009). *Russian foreign policy : the return of great power politics* (Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.), s. 99–197.

Mearsheimer, John J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: W.W. Norton), s. 21–163.

Medveděv, D. (2008). *Poslanije Federal'nomu sobraniju Rossijskoj Federacii 5 nojabrja 2008 goda*. Dostupné na:

http://archive.kremlin.ru/appears/2008/11/05/1349_type63372type63374type63381type82634_208749.shtml, 15.3.2013

Meister, Stefan (2012). An Alienated Partnership: German – Russian Relations After Putin's Return. *FIIA Briefing Paper 105* (The Finnish Institute of International Affairs), s. 3–8. Dostupné na:

<http://www.fiia.fi/assets/publications/bp105.pdf>

Monaghan, Andrew (2006). Calmly Critical: Evolving Russian Views of US Hegemony. *Journal of Strategic Studies*, 29 (6), s. 987–1013.

Morgenthau, Hans J. (1985). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York: Alfred A. Knopf, Inc), s. 187–201.

Odgaard, Liselotte (2007). *The Balance of Power in Asia Pacific Security: US-China Policies on Regional Order* (New York: Taylor and Francis), s. 25.

Paul, T. V. (2004). Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance. In: Paul T. V. – Wirtz, J. – Fortmann, M. eds., *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century* (Stanford: Stanford University Press), s. 9.

Rohde, Christoph: *Introduction: The balance-of-power (BOP) in international relations theory*, s. 2. Dostupné na:

<http://www.christoph-rohde.de/textbopinintbez.pdf>

Romanova, Tatjana (2013). *Energetičeskije svjazi Rossii i Jevrosojuza: problémy i perspektivy*, nestránkováno. Dostupné na:

http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1492#top, 22.3.2013

Supjan, V. (2008). SŠA i Rossija: mežchozjajstvennyje pozicii i perspektivy ekonomičeskich otnošenij. *ME i MO: mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija* 7/2008, s 14–22.

Toledo, Peter (nedatováno). *Classic Realism and the Balance of Power Theory*, s. 61. Dostupné na:

<https://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/gjis/article/viewFile/35205/31924>, 7.2.2013.

Vaïsse, Justin – Kundnani, Hans (2012). European Foreign Policy Scorecard. *European Council On Foreign Relations* (London), s. 9–10. Dostupné na: http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_SCORECARD_2012_WEB.pdf

Viotti, Paul R. – K auppi, Mark V. (1999). *International Relations Theory*. (New York: Allyn & Bacon), s. 55–93.

Volovik, N. – Gabelko, M. – Jelachovskij, V. (2009). Rossijskaja ekonomika: prognozy i tendencii. *Vněšňaja trgovlja* 1/2009, s. 22–24.

Walt, Stephen M. (1987). *The Origins of Alliances* (New York: Cornell University Press), s. 22–264.

Waltz, Kenneth, Neal (1959). *Man, the state and war: a theoretical analysis* (New York: Columbia University Press), s. 160.

Wohlforth, W. – Little, R. – Kaufman, S. (2007). Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems. In: Little, R. – Kaufman, S. – Wohlforth, W. eds. *The Balance of Power in World History* (New York: Palgrave Macmillan), s. 18.

Zagorskij, Andrej (2005). *Rossija i Germanija: preemstvennost' i peremeny. Russie.Cei.Visions 6* (Paris: Institut Français des Relations Internationales), s. 3–18.

Internetové zdroje³⁴

Eurasianet:

www.eurasianet.org

Gazeta Izvestija:

<http://izvestia.ru/>

Gazeta Žeňmiň žibao on-lajn:

<http://russian.people.com.cn/index.html>

Global Research: Centre for Research on Globalization:

www.globalresearch.ca

Internet-gazeta Vesti.ru:

<http://www.vesti.ru/>

Itar-Tass News Agency:

www.itarr-tass.com

Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2000:

<http://www.mid.ru/>

Koncepce zahraniční politiky Ruské federace 2008:

<http://kremlin.ru/>

Ministerstvo ekonomičeskogo razvitija Rossijskoj Federacii:

<http://www.ved.gov.ru>

Ministerstvo zahraničních věcí Ruské federace: *Ekonomické vztahy mezi Ruskem a USA:*

³⁴ Odkazy na konkrétní pasáže internetových stránek jsou uvedeny v poznámkách pod čarou přímo v rámci textu.

<http://www.mid.ru>

Permanent mission of the Russian Federation to the European Union:

<http://www.russianmission.eu/>

Posol'stvo Rossijskoj Federacii v Federativnoj Respublike Germanija:

<http://russische-botschaft.de>

Radio Golos Rossii:

<http://rus.ruvr.ru>

Rossija i Germanija:

<http://rossgerm.ru>

Rossijskaja gazeta:

<http://www.rg.ru>

The Central Web Portal Of The Shanghai Cooperation Organization:

www.infoshos.ru

Žurnal Rynok cennyh bumag:

<http://www.rcb.ru/>

9 RESUMÉ

Following the end of the second world war, Russia, being the core of the Soviet Union, represented one of the world's two leading superpowers. The second one being the United States of America. Till the disintegration of the Soviet Union in 1991, this system was referred to as the bipolar international system. With the disintegration of the Soviet Union, there came about a change in the nature of the international system. While Russia remained weakened and, following the disintegration of the Soviet Union, lost its position of a world superpower, the United States managed to maintain its position and, thus, became the world's sole superpower capable of influencing processes within the international relationships on a worldwide scale. Nonetheless, countries aspiring the positions of superpowers within their respective regions keep accumulating potential to acquire the positions of superpowers on a global scale. We can, therefore, observe a certain tendency to balance the United States' position of a world hegemon, with the intention of acquiring a balance of power in an unbalanced multipolar system.

Russia, however, refused to come to terms with the loss of its influence. The country, nonetheless, could not achieve this, due to the economical decline and interior problems it faced. A breakthrough was achieved after Vladimir Putin's achieving of the position of the Russian president in 2000. After that came about the term „multivector foreign politics of the Russian Federation“.

The goal of the present Diploma Thesis is to analyze the Russian foreign politics after Vladimir Putin's rise to power, observe its changes, tendencies and priorities in comparison to the present day's western superpowers. It also aims to analyse the fulfillment of the foreign politics in the eyes of the Russian people, and the problems the foreign politics of the Russian Federation faces in relation to the western superpowers. As a theoretical basis, the theory of the balance of power is used. In its practical unit, the Thesis deals with foreign relations of Russia with the United States of America, the European Union, and also China, concerning the security, economical and energetic areas.